

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

VÝZKUMNÝ ÚSTAV SKLA A BIŽUTERIE
V OBDOBÍ TZV. NORMALIZACE OČIMA JEHO ZAMĚSTNANCŮ.
BIOGRAFICKÁ VYPRÁVĚNÍ.

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

JANA KOLOVRATNÍKOVÁ

Vedoucí práce: Prof. Doc. PaedDr. et Mgr. Miroslav Vaněk, Ph.D.

Praha 2011

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 14. 2. 2011

.....
podpis

Poděkování

Velké poděkování patří narátorům za poskytnuté rozhovory a sdílené životní příběhy a zkušenosti, prof. doc. PaedDr. et Mgr. Miroslavu Vaňkovi, Ph.D. a také pracovníkům Centra orální historie ÚSD AV ČR za cenné rady a ochotu odborně pomoci, dále Mgr. Janě Nové z archivu Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou a v neposlední řadě také mému okolo za velkou trpělivost.

Obsah:

1. Úvod	5
2. Metodologická část	6
2.1. Metoda orální historie a její poslání ve výzkumu soudobých dějin	6
2.2. Praktická část.....	7
2.2.1. Využití metody orální historie ve výzkumném projektu.....	7
2.2.2. Sběr dat – rozhovory	8
2.2.3. Prostředí výzkumu; výběr narátorů	10
2.2.4. Metody vyhodnocování a interpretace rozhovorů.....	112
2.2.5. Hodnocení kvality výzkumu	134
2.2.6. Etické otázky	15
3. Jablonec nad Nisou – město skla a bižuterie.....	16
3.1. Charakteristika regionu a města	16
3.2. Vznik a vývoj Jablonce nad Nisou	17
3.3. Historie sklářství v severních Čechách a na Jablonecku.....	24
4. Historie Výzkumného ústavu skla a bižuterie.....	32
5. Rozhovory a jejich interpretace.....	36
5.1. Interpretační přesahy a důvody výběru interpretačních témat	36
5.2. Interpretace	37
5.2.1. Kolektiv a pracovní atmosféra	37
5.2.2. „Bílá vrána“ – Výzkumný ústav skla a bižuterie jako útočiště perzekvovaných... 46	
5.2.3. Ohodnocení za odvedenou práci	50
5.2.4 Studium na vysoké škole a vztah k vládnoucí straně	52
5.2.5. „1968“ a „1989“ – přelomové události očima narátorů	55
6. Závěr.....	64
7. Seznam použité literatury a jiných pramenů	66
Seznam pramenů	66
Příloha	71

1. Úvod

Bakalářská práce vychází ze základů projektů Centra orální historie při Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Jedná se zejména o projekt „Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence“¹. Tento projekt se soustředil na dvě skupiny společnosti, na dělníky a vysokoškolsky vzdělané lidi. Dal si za úkol pomocí metody orální historie zjistit proměnu jejich názorů a postojů v období tzv. normalizace (1968 – 1989) - jak byl jejich život ovlivněn normalizačním režimem, jak vnímali dobu před ním i po něm z ekonomického, politického a společenského pohledu. Projekt se pokusil o prohloubení stávajících analýz „normalizačního“ režimu, o zachycení individuálních zkušeností osobností, které toto období prožívaly a spoluvytvářely, se zaměřením na „méně viditelné vrstvy obyvatelstva“ a na jejich životní příběhy.

Tato práce se zaměřuje na „každodenní“ zkušenost člověka, který žil a pracoval po velkou část svého života právě v době „normalizace“ a konkrétně v jednom podniku, ve Výzkumném ústavu skla a bižuterie (dále jen VÚSAB). Protože lze téma „každodennosti“ pojmut velmi široce, bylo třeba zúžit jej na několik specifičtějších okruhů. Seznam těchto okruhů byl stanoven předem, doplňován a upřesňován byl ale v průběhu celého výzkumu, zejména po analýze prvních rozhovorů².

Snahou bylo především zachycení a porovnání toho, jak jednotliví narátoři vnímali svůj život v období tzv. normalizace, a to zejména ve vztahu ke svému zaměstnání. Pokusila jsem se zachytit, jak lidé, pro něž bylo jejich zaměstnání velmi důležitou částí jejich života, možná až posláním, hodnotí spolupráci se svými kolegy a nadřízenými, jak vidí finanční a společenské ohodnocení své práce, jak vnímají politické zásahy státu a politicko-historické milníky ve svém životě. Základem pro tato porovnání jsou rozhovory vedené s jednotlivými narátory, které byly realizované metodou orální historie.

Protože narátoři pracovali v podniku, jehož činnost spadá do oblasti sklářského průmyslu a protože se tento podnik nachází v Jablonci nad Nisou, městu proslulém svou sklářskou a bižuterní výrobou (kterou VÚSAB pomáhal rozvíjet), nastínila jsem ve své práci také historii tohoto města a sklářství, abych tak dodala rámec vyprávěním narátorů, kteří se v bohaté sklářské tradici pohybovali a která byla součástí jejich životů i práce.

¹ Projekt Centra orální historie navazuje na již dříve realizované výzkumy, např. na projekt „Politické elity a disident v období tzv. Normalizace. Životopisná vyprávění.“, realizovaný v letech 2002 -2004

² Podrobněji v bodu „3. Navrhované techniky sběru dat“ a v bodě „5. Metody vyhodnocování a interpretace získaných dat“.

2. Metodologická část

2.1. Metoda orální historie a její poslání ve výzkumu soudobých dějin

Orální historii lze definovat jako soubor určitých postupů, kterými se badatel dobírá nových poznatků. Tyto poznatky získává na základě rozhovorů, vedených se svědky či účastníky zkoumaného problému, události nebo procesu.³ Díky rozhovorům vedeným „tváří v tvář“ se badatel také dozvídá více o osobnosti narátora (vypravěče), o jeho postojích, zkušenostech, motivacích, získává pohled na jedinečný lidský osud.

Orální historie je dnes stále šířeji využívána v celé řadě společenskovedních a humanitních oborů. V současné době je jen jednou z výzkumných metod, které tyto obory uplatňují, nicméně aspiruje na to být samostatným interdisciplinárním oborem. Metoda orální historie se často využívá ke zmapování života „obyčejných lidí“, tedy při zpracovávání dějin každodennosti v historickém procesu⁴. Může být ale stejně dobře využita při zkoumání např. politických elit, nebo tam, kde je minimum či úplná absence jiných pramenů a informací.

Údaje získané metodou orální historie nelze zobecňovat nebo kvantifikovat. Jedná se o výzkum ryze kvalitativního charakteru. Pokud badatel pracuje s kvalitativním typem výzkumu, usuzuje z jednotlivého na obecné, tedy postupuje ve svém poznání induktivně. Teprve během výzkumu formuluje hypotézy, které zpřesňuje a upravuje, protože lidské jednání se nedá měřit ani předvídat, musí se k němu přistupovat s minimem závěrů.

Metoda orální historie vznikla a vyvíjela se ve Spojených státech amerických. První orálněhistorické centrum bylo založeno roku 1948 při University of Columbia⁵. Od svého vzniku prošla metoda orální historie čtyřmi vývojovými fázemi, přičemž v současné době se nachází ve stadiu „digitální revoluce“⁶. Badatele pracující s metodou orální historie zastřešuje Mezinárodní asociace orální historie, pod jejíž záštitou se každé dva roky pořádají mezinárodní konference. V roce 2010 se tato konference uskutečnila v Praze. Byl to úspěšný posun ve vývoji české orální historie, která se u nás začala rozvíjet bez omezení teprve po

³ Vaněk, M., Mücke, P., Pelikánová, H.: Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

⁴ Vaněk, M. a kol.: Orální historie: metodické a „technické“ postupy. Olomouc, Univerzita Palackého, 2003.

⁵ Vaněk, M., Mücke, P., Pelikánová, H.: Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

⁶ Vaněk, M.: Globalizace a digitální revoluce aneb Čtvrtá vývojová fáze orální historie: Ohlédnutí za 14. mezinárodní konferencí orální historie v Sydney. In: Soudobé dějiny XII, 2006, č.1-2.

pádu komunismu v roce 1989. I tehdy však bylo zapotřebí několika let, než se historická obec seznámila s teorií a praktickým využitím metody a uznala ji stejně hodnotou pro historické poznání jako metody jiné. Metoda orální historie začala být využívána k tomu, aby zaplnila „bílá místa“, která v historii zanechal totalitní režim (tím, že byl poplatný dobovým ideologiím, byl jednostranný a neúplný, navíc bylo mnoho pramenů zničeno po jeho pádu v roce 1989) a mimo jiné i ta, která zanechali soudobí historici, jež se po roce 1989 zabývali především „velkými dějinami“ a jejich hlavními představiteli, případně oponenty.

Na nezastupitelnost metody při výzkumu soudobých dějin poukázalo i Centrum orální historie v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, založené v roce 2000, kterému se úspěšně podařilo pomocí této metody vypracovat několik projektů, mapujících témata minulého režimu.

2.2. Praktická část

2.2.1. Využití metody orální historie ve výzkumném projektu

Metoda orální historie však nebyla jediným pramenem při získávání údajů pro mou bakalářskou práci. Byla součástí komplexního přístupu, který zahrnoval i „klasické“ historické postupy, které pracují převážně s písemným (a) statistickým materiálem. Vyprávění narátorů totiž dokresluje poznání získané pomocí těchto přístupů, přibližuje badateli události zachycené v písemných pramenech a dává jim „lidský rozměr“. Historie dostává ucelený rozměr, teprve pokud je vystihována za použití přístupu kvantitativního i kvalitativního, tak, jak se o to snaží metoda orální historie. Její přínos spočívá také v tom, že postihuje „malé dějiny“ vyprávěné „zdola“, tedy že dává prostor lidem, kteří byli opomíjeni při vytváření tzv. „velkých dějin“, budovaných zejména na základech neorálních, písemných pramenů, často uznávaných jako jediných skutečně objektivních a platných jako nevyvratitelný fakt, historická danost⁷.

Ve svém výzkumu jsem proto využívala relevantní literatury týkající se jednak metody orální historie a jednak literatury a písemností souvisejících s tématem práce. Pracovala jsem s literaturou týkající se období „normalizačního“ režimu, s materiály z archivů (ročenkami, katalogy, periodiky, s korespondencí, obrazovým materiálem apod.) vydávanými ve VÚSAB i jinde. K rozhovorům totiž nelze přistupovat bez znalosti dobového pozadí, politických a

⁷ Vaněk, M. a kol.: Orální historie: metodické a „technické“ postupy. Olomouc, Univerzita Palackého, 2003.

společenských změn⁸. Komplexnost metody navíc spočívá především v komparaci narácí a všech dostupných materiálů⁹.

Tazatel by měl přistupovat k narátorům a jejich biografickým vyprávěním s neutrálním stanoviskem, pokud možno co nejvíce nezaujatě. Právě z důvodu společného pracoviště bylo potřeba, abych při sběru rozhovorů „zapomněla“, že se jedná o kolegy, lidi, kteří působili ve stejném podniku jako já, a abych k nim přistupovala bez předsudků, tedy jako k někomu, kdo se mnou bude při rozhovoru sdílet jinou zkušenost než byla ta čistě pracovní. Kolegialita mi posloužila jen na začátku, kdy mi pomohla při získávání prvotní důvěry narátorů, pro jejich souhlas s rozhovorem, jenž měl být otevřeným vzpomínáním, spontánně vedeným rozhovorem. Stejně tak při studiu materiálů, zejména těch interních, bylo více než žádoucí, vybírat z nich a zpracovávat je objektivně, bez ohledu na mé současné poznatky a zkušenosti s podnikem.

2.2.2. Sběr dat – rozhovory

Při výzkumu jsem pracovala s formou orální historie, která se zabývá životopisnými vyprávěními (životními příběhy). To znamenalo vést rozhovory s vybranými narátory; tyto rozhovory byly nahrávány, přepsány a následně interpretovány. Před rozhovory bylo samozřejmě nezbytné obeznámit se s historickými a společenskými fakty, prostudovat archivní materiály, zajistit alespoň minimální dostupné údaje o narátorech.

Rozhovory jsem vedla s každým narátorem zvlášť a vždy se jednalo o dva rozhovory. První měl charakter životního příběhu. Nejednalo se tedy ani tolik o rozhovor jako spíše o vyprávění - při něm tazatel poskytne narátorovi prostor pro volné vzpomínání, pro rekapitulaci jeho dosavadního života. Narátor může chronologicky nebo strukturovaně hovořit o svém životě: o dětství, škole, rodině, zaměstnání, volném čase. Je žádoucí, aby tazatel zasahoval do narátorova vyprávění co nejméně a pokud možno jej nepřerušoval. Jde o to, aby byla zachována kontinuita a spontánnost vyprávění, kdy si narátor sám vybere, o čem bude hovořit a co ze svého života naopak vynechá nebo přeskočí.¹⁰ Pokud je nutné klást otázky (jako povzbuzení narátora pro další vyprávění nebo pokud hodně vybočí z tematiky

⁸ Thompson, P. B.: The voice of the past. Oxford university press, 1988.

⁹ Nejde ovšem o to, přistihnout narátora při lži. Vyprávění jsou nanejvýš subjektivní, jsou ovlivňována časovým odstupem, zkušeností a osobností narátora. Právě tato subjektivita je žádoucím, obohacujícím prvkem. V práci proto bylo přihlíženo i na individuální odlišnosti jednotlivých narátorů a jejich vyprávění.

¹⁰ Jedná se o tzv. „ticho o významech“. Vaněk, M., Mücke, P., Pelikánová, H.: Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

rozhovoru), měly by být co nejobecnějšího charakteru (např.: jaké to bylo na vysoké škole, jak vzpomínáte na své první zaměstnání apod.); otázky by měly být otevřené a nemělo by se jich klást více najednou.¹¹ Při vyprávěních jsem byla pouze výjimečně nucena narátora přerušit a to proto, že se velmi odchýlili od probíraných témat.

Jistou překážkou, na kterou je také upozorňováno v každé odborné knize či přednášce, bylo narátorovo přesvědčení, že je „jen obyčejný člověk“ a není významné co si myslí a co prožil. Musela jsem proto narátory ujistit, že mě zajímá jejich život, zkušenosti a postoje, a že je pro mě jejich výpověď důležitá právě ve své jedinečnosti. Že nejde o žádné (od)souzení či porovnávání, ani o klasifikaci, co je špatné a co dobré (protože taková klasifikace není naprosto možná v žádném výzkumu). Díky tomu, že většina narátorů byla mými soudobými kolegy nebo pracovali ve stejném podniku, bylo jednodušší, získat jejich souhlas a prvotní důvěru, která je tolik žádoucí pro vyprávění „kvalitního“ životního příběhu.¹²

Všechny rozhovory byly nahrávány na paměťové médium a následně detailně přepsány. Přepis rozhovoru totiž umožní tazateli připravit se na druhý rozhovor. Druhé rozhovory se více podobají strukturovanému interview než o volnému vyprávění. Prostudováním prvního rozhovoru jsem si připravila otázky pro rozhovor druhý. Tyto dotazy byly pak směřovány jednak k objasnění problému vytyčeného v rámci výzkumu (popsaného v bodě „1. Výzkumný projekt“), jednak se věnovaly událostem, které narátor ve svém vyprávění opominul. Snažila jsem se o to, aby se otázky a samotný druhý rozhovor vraceli k etapám narátorova života, o nichž předtím nehovořil, abych mohla prohloubit pochopení předchozího sdělení, případně zjistit zcela nové informace.¹³

Ani ve druhém rozhovoru blízcím se strukturovanému interview není žádoucí omezovat výrazně narátorovy odpovědi a vyprávění (nejde o výsledky), nebo si ověřovat nabyté znalosti či potvrzovat teorie a hypotézy. Jak již bylo řečeno, cílem je získat osobitou výpověď, nahlédnout na danou problematiku očima vybraného, konkrétního člověka. Narátor by měl

¹¹ Vaněk, M., Mücke, P., Pelikánová, H.: Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

¹² Osvědčilo se mi poukázat na to, že bych pro začátek ráda slyšela o minulosti podniku, ve kterém pracuji nebo naopak na to, že se bude jendat o běžné povídání, tak jak to probíhá například při společných „pracovních“ obědech. Nicméně musela jsem mít také na zřeteli, že tato počáteční důvěra a kolegiálnost mi nesmí zabránit v objektivnosti při dalším výzkumu.

¹³ Při druhém rozhovoru je možné konfrontovat odlišná narátorových tvrzení (tazatel se v tomto případě pokusí zjistit, kterému tvrzení dává narátor přednost) nebo informací získaných tazatelem z jiných (písemných) pramenů, jež jsou ve zjevném rozporu s tím, co říkal narátor. V žádném případě však nejde o to, usvědčit narátora ze lži. Jeho sdělení je vysoce subjektivní, narátor může být pevně přesvědčen o tom, že události proběhly jedinečně tak, jak je vylíčil on. Pokud na svém tvrzení trvá (a nejde např. jen o výpadek paměti, záměnu dat, termínů apod.) tazatel by jej měl v plném dosahu přijmout a na případný rozpor poukázat v interpretaci. Při mém výzkumu jsem však nebyla nucená k podobným krokům přistoupit.

nenuceně odpovídat na tazatelovy otázky týkající se vybraných tematických okruhů. Tazatel by měl otázky formulovat tak, aby získal maximum relevantních informací o zkoumaném tématu; volný prostor pro narátorovy odpovědi umožňuje nalézt v nich i zcela nové poznatky.

Většina rozhovorů nepřesahovala délku 90 minut (tato je obvykle uznávána jako maximum, protože po této době se narátor již může cítit unaven). Celkem bylo pořizeno deset rozhovorů, které jsou archivovány v COH a v mém soukromém archivu.

Do rozhovorů jsem se snažila nepromítat své hypotézy týkající se zkoumaného období. Cílem nebylo narátory stylizovat do určitých typů odpovědí, prioritou výzkumu bylo zaznamenání co možná nejautentičtějšího biografického vyprávění.

2.2.3. Prostředí výzkumu; výběr narátorů

Má bakalářská práce vychází z projektu Centra orální historie Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence. Tento projekt mapoval za pomoci metody orální historie vývoj a proměnu názorů a postojů dělnictva a inteligence k normalizačnímu režimu a narátory vybíral po celé České republice tak, aby byly rovnoměrně zastoupeny všechny okresy, všechna průmyslová odvětví i profese.

Rozhodla jsem se pro výzkum v podniku Preciosa, a. s., který sídlí v Jablonci nad Nisou. Konkrétněji se jednalo o úsek výzkumu a vývoje, který byl založen již roku 1956 jako Výzkumný ústav skla a bižuterie (VÚSAB) a roku 1992 byl převzat největším sklářským a bižuterním podnikem v okrese, akciovou společností Preciosa.

V Jablonci nad Nisou trvale žiji a v Preciose, v oddělení výzkumu a vývoje, jsem byla zaměstnána. Zájem o novodobé dějiny a možnost poznat blíže historii podniku ve kterém jsem pět let pracovala, mě přivedly k tématu práce a k rozhodnutí, zvolit si narátory z tohoto pracoviště.

Úsek výzkumu a vývoje, jak už název napovídá, se zabývá vývojem a inovací strojů a technologií pro sklářský průmysl. Většina jeho zaměstnanců jsou vysokoškolsky vzdělaní lidé, kteří se podílejí buď na samotných výzkumných úkolech nebo na odborných procesech nezbytných k zajištění správného chodu organizace. I všichni mnou vybraní narátoři proto patřili do kategorie inteligence.

Jejich užší výběr byl určen především tím, jak dlouho ve výzkumném ústavu pracovali, jaké měli vzdělání a zároveň tak, aby se jejich produktivní věk shodoval s obdobím „normalizace“ (1968 -1989). Rozhovory jsem vedla s pěti narátory. Čtyři z nich byli v roce 1968 již plnoletí,

jednomu narátorovi bylo patnáct let (jednalo se o Milana Hofmana, který se narodil v roce 1953; Hana Juříková v roce 1945, Miroslav Tesař v roce 1922, Karel Koňářík v roce 1939 a Karel Vedral 1946). Kromě Hany Juříkové a Karla Koňáříka byl VÚSAB pro narátory prvním pracovním místem. Všichni zde strávili většinu svého produktivního věku a setrvali tu až do současnosti nebo do svého odchodu do důchodu. Všichni narátoři měli taktéž řádné vysokoškolské vzdělání (technického směru, jen Hana Juříková vystudovala Pedagogickou fakultu). Lze tedy říci, že zadané předpoklady pro výběr narátorů byly splněny. Ve VÚSAB pracovali na pozicích, které odpovídali jejich kvalifikaci. Karel Vedral, Milan Hofman a Karel Koňářík byli výzkumníky-konstruktéry, kteří měli za úkol inovovat technické postupy ve sklářské výrobě, Hana Juříková pracovala v oddělení technicko-ekonomických informací, kde zpracovávala odborné rešerše, Miroslav Tesař se vypracoval z řadového výzkumníka na ředitele ústavu. Výhodou bylo také to, že narátoři pocházeli nebo více jak polovinu života strávili v libereckém kraji a k Jablonci měli blízko.

Jako bývalé zaměstnankyni výzkumného závodu a rodačce z Jablonce mi byl usnadněn přístup k vybraným narátorům. Oslovovala jsem je osobně a telefonicky a na základě referencí od prvně kontaktovaných jsem vybírala narátory další¹⁴. Tato metoda se ukázala jako velmi přínosná¹⁵. Každému narátorovi jsem vysvětlila rámec výzkumu, jeho smysl a cíl a popsala mu metody, kterými budu získávat data. Vždy jsem je ujistila o tom, že jejich vědomosti a zkušenosti jsou pro mě cenné, sdělení důvěrná a že s nimi budu pracovat pouze v rozsahu, ke kterému mi dá souhlas (podrobněji v bodu „8. Etické otázky společenskovedního výzkumu“). Rozhovory se odehrávaly v klidném prostředí, kde narátory nikdo nevyrušoval (bylo to nutné i kvůli čistotě nahraného záznamu) a kde se cítili dobře a uvolněně (většina rozhovorů byla natočena u narátorů v bytě, pouze dva na pracovišti). Do vyprávění nezasahovaly třetí osoby, nebyly jim ani přítomny, protože by tím ovlivňovaly vyjadřování i celé vyprávění narátorů a na tuto skutečnost byli narátoři předem upozorněni.

2.2.4. Metody vyhodnocování a interpretace rozhovorů

Získané údaje jsem vyhodnocovala a interpretovala s využitím znalostí získaných četbou relevantní odborné české i cizojazyčné literatury a absolvováním kurzu „Teorie a praxe

¹⁴ Jedná se o tzv. metodu „snowball sampling“ (nabalování), kdy se tazatel od prvních narátorů dozvídá jména další osob, se kterými by bylo přínosné pro výzkum vést rozhovor. (Vaněk, M., Mücke, P., Pelikánová, H.: *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.)

¹⁵ Přivedla mě k Miroslavu Tesaři, k zakládajícímu členu výzkumného ústavu a jeho řediteli.

výzkumu soudobých dějin - orální historie“. Tyto poznatky se týkaly jak metody orální historie, tak samotného tématu práce.

Prvním krokem po absolvování každého rozhovoru bylo vypracování stručného „Záznamu o rozhovoru“ (pro tazatele je nejlepší, vypracovat protokol ještě týž den, ve kterém rozhovor vedl, protože má v živé paměti celý průběh setkání se všemi podrobnostmi). V Záznamu se obvykle uvádí podrobnosti k rozhovorům, např. způsob, jakým se tazatel s narátorem seznámil, zda ten byl ochotný ke spolupráci, jak probíhalo první setkání, co předcházelo samotnému rozhovoru; tazatel popíše své postřehy a dojmy (jak na něj působilo prostředí ve kterém se rozhovor odehrával a jak působil narátor sám, jeho citové rozpoložení, atmosféra; zaznamenávají se taktéž případná vyrušení). Velmi žádoucí je zaznamenat reakce narátora na otázky (např. stručná odpověď nebo její úplné odmítnutí), okruhy a životní etapy, kterým se narátor při vyprávění vyhnul nebo kterým naopak věnoval zvýšenou pozornost, protože tyto postřehy (včetně poznámek o případných faktografických omylech, nečekaných informacích apod.) tazatel uplatní při formulování otázek pro druhý rozhovor.

Po pořízení rozhovoru a záznamu o něm následuje detailní přepis rozhovoru. V něm tazatel zachytí své otázky, odpovědi narátora a veškerá jeho slovní vyjádření. Měl by vyznačit i jiné zvukové a neverbální projevy (smích, rozpačité zakašlání, dlouhá odmlka, atp.). Zásadní je vystihnout jazyková a stylistická specifika narátorova vyjadřování a hlavně umět zachovat smysl rozhovoru.

Záznam i přepis rozhovoru umožňuje tazateli reflektovat nejen osobu narátora, ale i tu svou. Toto porozumění je důležité pro úspěch při dalším výzkum, při formulaci otázek pro druhý rozhovor i pro interpretaci. Záznam o rozhovoru se narátorovi neposkytuje, slouží pouze pro potřeby tazatele. Narátor získá kopii přepisu a musí mu být umožněno, pokud si to bude přát, přepis pozměnit¹⁶.

Stanovení cíle projektu, výběr výzkumného vzorku a výzkumných metod, to všechno přibližuje budoucí možnosti zpracování a interpretace získaných údajů. Analýza v mém výzkumu byla prováděna na základě přepisu rozhovorů, záznamů o rozhovorech a samozřejmě také na základě archivních písemných i jiných materiálů (tazatel, který začíná s rozhovory, k nim musí přistupovat se znalostmi historických, politicko-spoločenských a dalších relevantních faktů). Dá se říci, že se tento způsob přibližoval tzv. „zakotvené teorii“ a její metodě kódování. V technice „zakotvené teorie“ se postupuje tak, že terénní výzkum a analýza dat probíhají simultánně. Pomocí metody kódování, při níž se určují společné

¹⁶ Více v bodu „7. Etické otázky společenskovedního výzkumu“.

kategorie, může badatel dojít k bližšímu specifikování zkoumané problematiky, např. k zpřesnění interpretačních okruhů.

Při analýze i interpretaci rozhovorů jsem přihlížela k tomu, jakým tématům narátor věnoval pozornost, kterým se vyhnul¹⁷ nebo je jen stručně shrnul, k jakým tématům uvedl zajímavé informace a postřehy. K tomu bylo nutné, seznámit se prostřednictvím odborné literatury a dobových dokumentů s historickými a sociálními fakty, důležitými pro sledované období. Své teoreticky získané poznatky jsem porovnávala s výpověďmi narátorů. Srovnávala jsem i vyprávění jednotlivých narátorů navzájem (co měly společné nebo co viděli rozdílně, co bylo zajímavé a objevné). Na základě této první analýzy byly vybrány okruhy pro interpretaci, která měla zachytit to zajímavé ze života narátorů v období „normalizace“.

Každé vyprávění může být různými badateli interpretováno odlišně (nehledě na fakt, že i vyprávění narátora se bude proměňovat v různých časových obdobích¹⁸). Vždy je však nutné, aby se badatel vyhnul jakékoli generalizaci a také tomu, aby do interpretací promítal své domněnky. Doporučuje se proto, aby se interpretacím věnovalo více badatelů, kteří svou práci shrnou ve společné diskusi. Tohle však není v rámci bakalářské práce možné. Snažila jsem se proto o nepředpojatost, ve smyslu „podsouvat“ do otázek a do interpretace co nejméně ze svých očekávání, udržet si co možná největší „odstup“ a čerpat s širokého pramene informací a materiálů, abych se vyhnula zúžení zorného úhlu, ze kterého je možné problematiku posuzovat.

2.2.5. Hodnocení kvality výzkumu

Metoda orální historie spadá do oblasti kvalitativního výzkumu. Posoudit jeho validitu je vždy problematičtější než u výzkumu kvantitativního.

S životním příběhem získává badatel čistě subjektivní pohled na určitý problém nebo událost, který navíc může být zkreslený kvalitou a selektivností¹⁹ paměti narátora, časovým odstupem apod. Ve výzkumu tohoto typu to však neznamená nedostatek, ale výhodu. Narátor je člověk, který skutečně prožil to, o čem pojednávají „písemné dějiny“ a obecně

¹⁷ Při analýze je důležité zohlednit aspekt paměti a vzpomínání (Vaněk, M., Mücke, P., Pelikánová, H.: *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007).

¹⁸ Svoboda, M.: *Biografická metoda v antropologii*. Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu, 2007.

¹⁹ Selektivnosti paměti v souvislosti s orální historií se věnuje Z. Kusá (Vaněk, M., Mücke, P., Pelikánová, H.: *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007).

prezentovaná fakta, a proto do nich může vnést obohacující prvek, další úhel pohledu. Jako individualita vystupuje narátor z bezejmenné masy a dává jí konkrétnější tvář. Zrovna tak životní příběhy „obyčejných“ lidí mohou dokreslit dějiny, utvářené elitou, nebo „těmi nahoře“ – politicky a mocensky činnými skupinami.

Přestože orální historie získává data bytostně subjektivní, nelze ji jako vědeckou metodu opominout. Společně s rozhovory pracuje a reflektuje prameny a údaje pořízené kvantitativními přístupy (statistikami, průzkumy, veřejným míněním). Jejich vzájemnou kombinací lze dojít k co možná „nejobjektivnějšímu“ obrazu minulosti²⁰.

Objektivita výsledků na poli rozhovorů spočívá a plnou vahou leží zejména na tazateli. A to od začátku výzkumu až po interpretaci rozhovorů. Tazatel musí nashromáždit maximum dostupných materiálů ke zkoumané problematice, aby se vyhnul jednostrannému pohledu. Podrobné studium všech získaných pramenů mu také umožní, aby je interpretoval v co nejmenší míře zkreslení.

Při získávání životních příběhů je největším úskalím přítomnost tazatele při rozhovoru. Ta totiž ovlivňuje narátora, který může před cizí osobou líčit své zkušenosti „v lepším světle“, upravovat svůj slovní projev i chování. Tazatel musí pečlivě splnit dvě podmínky, aby předešel podobným zkreslením - aby bylo vyprávění narátora spontánní, je třeba se mu „přizpůsobit“, získat si jeho důvěru (to je možné i díky předběžným návštěvám jež předcházejí samotný rozhovor). Zároveň ale nesmí opustit pozici profesionálního výzkumníka, který po celou dobu rozhovoru udržuje sebekontrolu a určitý nadhled, a průběh rozhovoru přizpůsobuje cílům výzkumu (musí ale rovněž omezit riziko odcizení se narátorovi, které zaujetím této pozice hrozí).

Tazatel by měl být schopen rozpoznat, kdy narátor např. mluví nepravdu, kdy zkresluje události či přehání. Měl by tyto své postřehy porovnat s dalšími získanými fakty a následně je zahrnout do interpretace. Musí se však vyhnout tomu, aby narátora jakkoli soudil či jeho vyprávění podsouval neadekvátní smysl. Musí mít neustále na mysli fakt, že příběh je chápán jako svébytná interpretace života a proto je zároveň východiskem i cílem narativního výzkumu²¹.

²⁰ Vaněk, M., Mücke, P., Pelikánová, H.: Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

²¹ Čermák, I.: Myslet narativně. Sborník zkonference Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí. Brno, Albert, 2002. In Vaněk, M., Mücke, P., Pelikánová, H.: Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

2.2.6. Etické otázky

Badatel, který ve svém výzkumu využívá metodu orální historie, získává a pracuje s důvěrnými údaji. V rozhovorech narátoři vypráví o svém životě, o svých postojích, názorech, přesvědčcích. Získá-li tazatel narátorovu důvěru (a bez ní to určitě nejde), je k němu narátor ve svých výpovědích otevřených a mnohdy hovoří o citlivých tématech. Z těchto důvodů musí badatel zachovávat jisté etické zásady.

Měl by si především uvědomit, že musí k narátorovi přistupovat jako k dárci²². Proto by se měl přizpůsobit v termínech a místu setkání. Musí být rozhodně seriózní, nesmí zradit narátorovu důvěru ani přistupovat k jeho vyprávění s manipulativními záměry.

Narátor by měl být plně seznámen s projektem, se zdroji dat, se kterými bude tazatel pracovat, jak je bude vyhodnocovat a využívat. Musí být informován o tom, jak bude probíhat rozhovor, o jeho přepisu a případné publikaci. Tazatel musí respektovat narátorovi námitky i jeho přání o anonymizaci. V žádném případě nesmí data z rozhovoru ani o samotném narátorovi poskytnout třetí straně bez souhlasu narátora. Ochranu osobních údajů upravuje Zákon č. 101/2000 Sb.

Svůj souhlas může narátor udělit nejlépe v písemné smlouvě nebo v dohodě, ve které bude uveden název, účel a cíl projektu, způsob nakládání a použití vzniklého pramene²³. Tuto smlouvu je nejlépe uzavřít ještě před započítím rozhovorů.

²² Vaněk, M., Mücke, P., Pelikánová, H.: Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007

²³ Vaněk, M., Mücke, P., Pelikánová, H.: Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007

3. Jablonec nad Nisou – město skla a bižuterie

3.1. Charakteristika regionu a města

Okres Jablonec nad Nisou leží v severních Čechách. Na své severní straně hraničí s Polskou republikou, a to v délce 18,1 km, na západě s okresem Liberec a na jihu a východě sousedí s okresem Semily. Svou rozlohou 402 km² patří mezi nejmenší okresy v republice, je ale mezi předními deseti okresy s hustotou 223,9 obyvatel na km². Od roku 2000 tvoří spolu s Liberecem, Českou Lípou a Semily Liberecký kraj.

V jabloneckém okrese se nachází 34 obcí, z toho 8 měst. K 31. 12. 2009 žilo ve všech obcích okresu celkem 90 390 obyvatel. Ve městech žilo k uvedenému datu 81 % obyvatel okresu.

Území okresu má velmi členitý terén. Nejnižší nadmořská výška dosahuje 254 m n. m., nejvyšší 1 084 m n. m (Černá hora). Z celkové plochy okresu připadá 55,5 % na lesní půdu, 32,1 % zaujímá zemědělská půda.²⁴

Z více než 23 tisíc ekonomických subjektů zapsaných v jabloneckém okrese spadá 24 % do oblasti obchodu, oprav motorových vozidel a výrobků pro osobní potřebu. Významným odvětvím je také zpracovatelský průmysl, především průmysl skla, keramiky, porcelánu a stavebních hmot (k největším firmám v okrese patří Preciosa, a. s., Lucas Varity s.r.o., Seba T, a. s., AKT plastikářská technologie Čechy, spol. s r.o., BTV plast, s.r.o.)²⁵. V okrese byla k 31. 12. 2010 zjištěna druhá nejnižší míra nezaměstnanosti v Libereckém kraji a to 10,02%. V rámci České republiky se pak jablonecký okres zařadil na 35. místo.

Hlavní město okresu, Jablonec nad Nisou, leží v samém klínu Jizerských hor, které místy zasahují až k jeho okraji²⁶. Rozkládá se v údolí, v kotlině tvořené řekou Nisou, na ploše 3 135 ha, v nadmořské výšce asi 500 metrů. Vládne mu horské podnebí. K 31. 12. 2009 v něm žilo 45 328 obyvatel²⁷.

Pro turisty je území Jablonecka mimořádně přitažlivé. Domácí i zahraniční návštěvníci zde najdou množství přírodních krás, silnou kulturní tradici a zajímavé stavební a umělecké památky. Jizerské hory nabízejí v zimním období vhodné terény pro klasické i sjezdové lyžování, v létě jsou vyhledávaným místem pro horskou turistiku a cykloturistiku. V horách

²⁴ Český statistický úřad, Liberecký kraj. http://www.czso.cz/xl/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_jn

²⁵ tamtéž

²⁶ Jablonci se proto také říká „brána Jizerských hor“.

²⁷ tamtéž

leží významné přírodní lokality, mezi které patří především rašeliniště, místa s chráněnou flórou a potoky s četnými menšími vodopády. K Jablonecku patří neodmyslitelně také rozhledny. V okolí města a v nedalekých horách bylo vystavěno více než deset rozhleden, přičemž nejznámější jsou Černá Studnice, Bramberk, Královka, Štěpánka a tanvaldský Špičák.

Jablonec nad Nisou je architektonicky městem mladým. Mnoho budov, především v centru, bylo vystavěno ve stylu secese, funkcionalismu a novorenesance. Reprezentativním místem kultury je městské divadlo, vybudované v roce 1906 a samozřejmě také výstaviště a v naší zemi jedinečné Muzeum skla a bižuterie²⁸. Nedaleko centra byla na počátku 19. století vybudována přehrada, která je unikátní technickou památkou a zároveň tvoří celoročně využívané rekreační zázemí města.

Jablonec vychovává nové generace sklářů v umělecko-průmyslové škole založené v roce 1880. Stále proto platí, že Jablonec nad Nisou je městem skla a bižuterie²⁹.

3.2. Vznik a vývoj Jablonce nad Nisou

Vznik a vývoj Jablonce je neodmyslitelně spjat se sklářskou výrobou. Jen díky ní se stal z chudé podhorské vsíky prosperujícím městem.

První písemná zmínka o Jablonci pochází ze 14. století. Konkrétně se jedná zápis v konfirmačních knihách z roku 1356, který uvádí Jablonec jakou chudou ves. V srpnu 1469 byl vypálen lužickými protivníky českého krále Jiřího z Poděbrad a osada zanikla.

Další zmínku o osídlení lze nalézt až po roce 1548, kdy na popud majitele maloskalského panství, Adama z Wartengergu, vznikla první sklárna na Jablonecku, která využívala okolní lesy jako zdroj topiva do sklářských pecí. Kolem ní se postupně začali usazovat první usedlíci. Jednalo se německé obyvatele, zejména o odborníky z tehdy již sklářsky vyspělého Novoborska a Krušnohoří, kteří v rámci kolonizace Jizerských hor nahradily zbytky

²⁸ Pro muzeum byla roku 1949 získána secesní budova, bývalý exportní dům firmy Zimmer a Schmidt. Muzeum skla a bižuterie má ve sbírkách asi 10 000 skleněných předmětů a přes dva milióny dvěšest tisíc šperků, módních doplňků a knoflíků. Hodnotný je i soubor historických výrobních nástrojů a zařízení, sbírka medailí a mincí, obrazy, střelecké štíty, grafiky a fotografie. Expozice muzea je zaměřena především a na severočeské sklo, bižuterii i šperk a doplňují ji zajímavé výstavy, jež se střídají několikrát ročně. (Langamer, A.: Minulost a přítomnost českého sklářství, šperkařství a jablonecké bižuterie. Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, 1995.)

²⁹ Kašpar, J.: Jablonec nad Nisou; Informační centrum Městského úřadu v Jablonci nad Nisou ; Státní okresní archiv ; Městská galerie MY, 2006

původního českého obyvatelstva. Vznikla tak obec Mšeno³⁰, která stála na levém břehu Bílé Nisy. K mšenskému panství se v 17. století připojila severní část Jablonce (německy Gablonz an der Neisse), Jablonecké Paseky, Jindřichov a část Vrkoslavic. V tomto složení Mšenské panství fungovalo skoro 150 let.

Roku 1624 připadlo Mšeno do farního obvodu fary ve Bzí a bylo rekatolizováno. V nelehké době třicetileté války bylo podruhé vypáleno. Roku 1635 obec zpustošili Švédové a obyvatelstvo se rozprchlo.

Roku 1734 vyhořela ve Mšeně původní a první dřevěná huť založená Francem Kutznou. Byla však znovu vybudována a vlastněna několika majiteli, až ji nakonec získali Des Foursové de Mont Athieville, kteří spojili mšenské panství s panstvím Maloskalským.

18. století znamenalo pro Jablonec období prosperity, i když musel přestát těžké zkoušky v podobě válek a drancování. V této době začal všeobecný rozvoj sklářské výroby a s ním přišel i hospodářský rozkvět. V polovině 18. století projeví okolní regiony zájem nejen o tradiční jizerské sklo, ale také o první bižuterii, se kterou začali obchodovat i první exportéři. Sklářská výroba se zintenzivňovala, stavěly se nové hutě. Rozvíjela se také výroba textilní, která sklářství zdatně „konkurovala“. Jablonec se postupně rozrůstal a přibývalo i stálých obyvatel. Mezi nimi bylo také mnoho soukeníků, kteří odešli z konzervativního katolického Liberce, protože jen v Jablonci se konaly samostatné evangelické bohoslužby. Další byli nespokojení s přísnými poměry v soukenickém cechu. Přestože Liberec s Jabloncem neustále soutěžil o větší prestiž a oba se báli vzájemné konkurence, byli to trochu paradoxně právě tito lidé, kteří dopomohli Jablonci, aby byl v roce 1808 císařským rozhodnutím povýšen na městys s právem výročního a týdenní trhu. V té době měla vesnice Jablonec 2254 obyvatel a 435 domů.³¹

Následující válka a napoleonská blokáda ohrozila dobře se rozvíjející jablonecké sklářství v samých jeho kořenech. Byl to textil, který v této nelehké době pomohl Jablonci přežít (nahradil levné textilie z válkou izolovaná Anglie). Po porážce Napoleona došlo k opětovnému rozmachu sklářství, v roce 1827 bylo na Jablonecku ve sklářské výrobě zaměstnáno 6000 lidí.³²

³⁰ Původní německý název zněl Grünwald. Byl odvozený od mechu, který se v této vlhké lokalitě hojně vyskytoval. (Kašpar, J.: Jablonec nad Nisou; Informační centrum Městského úřadu v Jablonci nad Nisou ; Státní okresní archiv ; Městská galerie MY, 2006)

³¹ Langhamer, A.: Minulost a přítomnost českého sklářství, šperkařství a jablonecké bižuterie. Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, 1995.

³² Kašpar, J., Jablonec nad Nisou. Stručný průvodce sedmi staletými města. Informační centrum MÚ v Jablonci nad Nisou, 2006

V dalších letech se Jablonec nadále rozvíjel a také postupně industrializoval. Vyrůstaly zde nové hutě, z domácích tkalcoven a barvíren vznikaly první textilní továrny – přádelny, tkalcovny, tiskárny lněných a bavlněných látek. Ve mšenské továrně na zpracování lnu, později nazývané Silka, byl roku 1842 postaven první parní stroj v okrese. Do stále známějšího Jablonce a přilehlých osad se začali stěhovat podnikatelé a obchodníci, soukeníci ze sousedního Liberce a pasíři a zlatníci z Německa. Produkce sklářských výrobků i textilií strmě stoupala (například roku 1829 se zde vyrobilo asi za 1 milion zlatých skleněných perlí a lustrových ověšků a za půl milionu zlatých sukna³³).

Ve 30. a 40. letech 19. století měl již Jablonec obchodní styky s celým světem (stále však zůstávala trochu paradoxním problémem nedostatečná dopravní infrastruktura³⁴).

Díky své poloze na rozmezí historických obchodních cest směrem do Německa, Slezska a do vnitrozemí se zde soustředilo značné množství exportních firem.

Význam Jablonce stoupal a proto byl 28. března 1866 císařem Františkem I. povýšen na město. Prusko francouzská válka v letech 1870 - 1871 vyřadila ze hry nejnebezpečnější konkurenty ve výrobě skla a bižuterie a jablonečtí podnikatelé se s vervou zmocnili zahraničních trhů.

Nastala nevídaná konjunktura bižuterie - Jablonec patřil k nejbohatším městům rakousko-uherské monarchie, říkalo se mu také rakouská Kalifornie. Příštího takřka půlstoletí plynul z města do světa nepřetržitý proud sklářských a bižuterních výrobků neuvěřitelně širokého sortimentu a pružně reagoval na krize, politické převraty, či prostě změny vkusu v zemích zákazníků.

Úspěch průmyslu dal vyrůst desítkám honosných obytných domů ve městě. Mnohé měšťanské a exportní domy na náměstích a v ulicích Jablonce jsou z počátku 30. století, postavené ve stylu secese. I zdejší Muzeum skla a bižuterie dnes sídlí v budově bývalého exportního domu.

Ruku v ruce s rozvojem hospodářským a demografickým šel i rozkvět stavební. Vzhled města se dramaticky měnil. Exportéři s „jabloneckým zbožím“³⁵ sem přinášeli bohatství nejen v podobě financí, ale také nové umělecké podněty, které se projeví zejména v secesní architektuře.

³³ Langhamer, A.: Minulost a přítomnost českého sklářství, šperkařství a jablonecké bižuterie. Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, 1995.

³⁴ Například železnice z Jablonce do sousedního Liberce byla vybudována až v roce 1888 a stovky cestujících museli chodit notný kus pěšky.

³⁵ „Jablonecké zboží“ zahrnovalo kovovou a skleněnou bižuterii, polotovary pro její výrobu, skleněné kameny, skleněnou galanterii, lustrové ověsy a vánoční ozdoby.

Překotný rozvoj sebou však přinášel i potíže. Docházelo k četným společenským konfliktům; textilní a sklářští dělníci upozorňovali (často destruktivními) stávkami na zaostalost v pracovních podmínkách, která notně pokulhávala za technologickým pokrokem.

V roce 1906 se oficiálně změnil název města z pouhého „Gablonz-Jablonec“ na „Gablonz na der Nieße-Jablonec nad Nisou“. V té době zde žilo ani ne 30 000 lidí, z toho však jen 13% tvořili Češi. Jejich počet se však začal zvyšovat s průmyslovým rozvojem - do Jablonce přicházeli Češi z vnitrozemí za prací a postupně se také začali domáhat svých práv.

První světová válka násilně přerušila rozvoj Jablonce. Měla nepříznivé dopady na sklářskou a bižuterní výrobu a oťásala i vztahy česko-německých obyvatel. Vznik Československého státu přinesl sice obecné „počeštění“ pohraničí, v Jablonci však bylo velmi pozvolné. Bylo to dáno především tím, že se na výrobě jabloneckého zboží z 88% podíleli Němci; Češi neměli dostatečný kapitál, odborné zkušenosti ani kontakty s cizinou, aby jim mohli konkurovat. Nadále proto zůstala úředním jazykem němčina, a německý politický, hospodářský a kulturní život fungoval bez omezení.

Jablonec se z válečných útrap poměrně brzy vzpamatoval a pokračoval ve svém vývoji jakožto průmyslové město skla a bižuterie. Rozpadem Rakouska-Uherska a vznikem Československé republiky došlo k několika změnám. V Československu zůstalo 92% sklářského průmyslu³⁶ původní monarchie. Zmenšením vnitřního trhu byli obchodníci nuceni prodávat sklo a bižuterii ve velkém do zahraničí, což bylo zpočátku ztíženo zpřetrhanými vztahy za války a ochrannými dovozními clem, ale „jabloneckému zboží“ se za hranicemi podařilo prosadit. Dopomohla tomu i mechanizace a technický pokrok ve sklářské výrobě. V Jablonci vyrostlo mnoho exportních domů (sídlo zde měla většina z 667 obchodních firem v kraji³⁷), jejichž úspěšní majitelé investovali do nových provozů, strojů a také honosných vil, které se staly a jsou dodnes ozdobou města. Obchod se zahraničím si také vyžádal mnoho finančních transakcí, které se uskutečňovaly prostřednictvím poboček bank a peněžních ústavů, kterých bylo v Jablonci více než v jiných podobně velkých městech. S přepravou bižuterie souvisela i rozvinutá výroba kartonáže, beden apod., museli se tisknout katalogy a ceníky, zboží bylo nutno pojistit. Dvacátá léta 20. století byla „zlatým věkem“ jablonecké sklářské a bižuterní výroby.

³⁶ Langhamer, A., Pekař, L.: Bohemia crystal, sklo, které dobylo svět. Skloexport, a.s.. 1991

³⁷ běžné byly firmy do deseti zaměstnanců, jen 11 z 667 firem zaměstnávalo více jak 1000 osob

Krise počátkem třicátých let tento trend dramaticky zastavila. Došlo k propadu výroby skla a bižuterie, který vedl k dělnickým stávkám³⁸. Rozvoj města stagnoval. Neutěšené životní podmínky radikalizovali německé obyvatelstvo. Ve volbách v roce 1935 získala Henleinova Sudetoněmecká strana na Jablonecku téměř 70% hlasů.

Druhá světová válka měla pro Jablonec katastrofální důsledky. Desítky Jablonečanů byly odvečeny, padly na frontě nebo byly nuceny pracovat v nově zřízených zbrojařských továrnách v Rychnově a Rýnovicích³⁹. Sklářská výroba byla pozastavena, přetrvávala pouze jako výroba optiky pro válečný průmysl.

Ani po skončení války nebyla doba jednoduchá. Pohraniční území násilně připojená k Německu v roce 1938 se vrátila Československé republice. Z Jablonce se museli vystěhovat němečtí obyvatelé, kteří tu měli své kořeny již desítky a stovky let⁴⁰. Někteří z nich ale mohli zůstat; jednalo se o sklářské mistry a odborníky⁴¹. Bylo jich však málo a jablonecký poválečný sklářský průmysl se svými zastaralými postupy, nízkým stupněm mechanizace a nedostatečnou surovinovou základnou stagnoval.

Nové problémy nastaly pro převratných událostech v únoru 1948. Územně správní reforma zlikvidovala zbytky bývalého demokratického aparátu. V rámci boje s třídním nepřítelem probíhalo znárodnování a likvidace drobných živností. Jablonecké vývozní domy byly již v roce 1947 začleněny pod národní správu a v roce 1948 do Československé akciové společnosti pro vývoz skla v Praze, pozdějšího Skloexportu.

Lehký průmysl byl v této době komunistickým mocenským vedením značně podhodnocen. I na Jablonecku se preferovala výroba jiných artiklů, především součástek k textilním strojům (v podniku Naveta), elektrotechnický instalační materiál (Elektropraga), byla též zavedena výroba autobusů a nákladních automobilů (Liaz a Autobrzdý). Na počátku padesátých let se projevovaly snahy o úplnou likvidaci tradičních průmyslových odvětví, neboť podle oficiálního názoru vládnoucí strany neměla podobná výroba v socialistickém hospodářství

³⁸ Kvůli nedostatku práce v poválečném období odešlo mnoho sklářů, zejména dělníků, do zahraničí, především do Jižní Ameriky, kde vytvořili celé sklářské kolonie.

V roce 1936 proběhla velká stávka v textilním závodě ve Mšeně, který patřil říditeli Živnobanky Preissovi. Tento závod zaměstnával asi 1000 dělníků, kteří protestovali proti racionalizaci zavedené předsedou svazu německých průmyslníků baronem Liebigem z Liberce. Tato racionalizace spočívala ve zvýšení výroby a snížením mezd. Hlavními stávkujícími byly ženy. Tato stávka byla jednou z největších stávek v Libereckém kraji.

³⁹ Na Jablonecku se nacházelo 9 zajateckých táborů, 18 pracovních táborů a ubytoven, umístěny zde byly i dvě pobočky koncentračního tábora Gross Rosen.

⁴⁰ Skončilo tak staleté mírové soužití obou národů, kdy byly naprosto běžné smíšené rodiny nebo to, že horní část vesnice byla česká, dolní německá a uprostřed smíšená.

⁴¹ V roce 1950 se k německé národnosti v jabloneckém okrese přihlásilo 11,2% obyvatelstva, což bylo vysoko nad celostátním průměrem (Staněk, T.: Německá menšina v českých zemích 1948 -1989 in Kašpar, J.: Jablonec nad Nisou. Stručný průvodce sedmi stoletími města. Informační centrum MÚ v Jablonci nad Nisou. 2006)

místo. Později se však ukázalo, že je chybné podceňovat bižuterní sklářství, které bylo schopno vyprodukovat více deviz než celý těžký průmysl a začalo být proto více finančně podporováno. Značné problémy však stále způsobovala nepružnost mezi byrokratickou administrativou centrálně řízeného hospodářství a nutnost přizpůsobit se poptávce po módním zboží. Podpora bižuterního průmyslu se projevila také ve výstavbě nových areálů a budov. V roce 1961 byl ve Mšeně nedaleko přehrady vystavěn komplex exportního podniku Jablonex. V roce 1965 byla postavena nová budova pro Bižuterii a byl dokončen areál výstaviště přímo v centru města. Zmodernizovalo se Muzeum skla a bižuterie, ve kterém se toho roku pořádala 1. mezinárodní výstava skla a bižuterie.

V roce 1960 také došlo ke spojení Libereckého a Ústeckého kraje do kraje Severočeského se sídlem v Ústí nad Labem. K dosavadnímu jabloneckému okresu bylo připojeno území Železnobrodská, části Turnovska, Liberecka, Frýdlantska. Tím nabyl okres Jablonec v zásadě dnešní podoby, platné i reformě veřejné správy v letech 2 000 – 2 002. Na počátku 60. let se zvětšil i samotný Jablonec o Jablonecké Paseky, Vrkoslavice, Mšeno, Rýnovice a Lukášov.

Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let se v Jablonci hodně rozvíjel sport a tělovýchova. Nad městem vyrostla v rámci přestavby areálu Střelnice krytá atletická hala. V roce 1967 se konal první ročník pozdějšího slavného lyžařského závodu Jizerská padesátka.

Uvolnění poměrů a prosazování politických reforem tzv. pražského jara v roce 1968 vystřídala dvacet let trvající okupace Sovětskou armádou⁴² a s ní přišel i celkový úpadek společnosti. Pro Jablonec to znamenalo především destrukci historického schématu osídlení – ničení historické zástavby, budování proluk a zejména v osmdesátých letech vystavění několika nevzhledných panelákových sídlišť, které mimo jiné pohřbila i pozůstatky po vsi Mšeno, ve které stála první jablonecká sklárna. Komunistický režim a jeho necitlivost k životnímu prostředí sebou přinesli také ekologické problémy. Jizerské monokulturní lesy poškozené špatným hospodařením a zejména zplodinami z našich podniků a z německých a polských elektráren byly na mnohem místech úplně zničeny.

Po sametové revoluci a zhroucení komunistického režimu v roce 1989 došlo ke zrušení krajů, opět se oddělila samospráva měst a obcí od státní správy, s klíčovou rolí zastupitelstva vybíraného občany ve volbách.

Po rozdělení Československé federativní republiky na dva suverénní státy v roce 1993 se Jablonec nad Nisou stal mincovním městem, neboť zdejší firma Bižuterie vyhrála soutěž na ražbu všech mincí České republiky. V letech 2001 – 2002 vznikla v rámci reformy veřejné

⁴² 21. srpen neměl pro obyvatele Jablonce takové následky, jako pro lidi ze sousedního Liberce (zde v důsledku střelby zemřelo několik lidí, další utrpěli zranění)

správy nová podoba samosprávných krajů a Jablonec se stal součástí Libereckého kraje. Města Jablonec nad Nisou, Tanvald a Železný Brod se stala tzv. obecními úřady s rozšířenou působností.

Secesní budova Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou

(zdroj: Muzeum skla a bižuterie: <http://www.msb-jablonec.cz/informace-hlavni-secesni-budova/>)

3.3. Historie sklářství v severních Čechách a na Jablonecku

Historie sklářství je v Čechách velmi dlouhá. Zatímco jiné suroviny, které lidé od pravěku používali, ať to bylo dřevo, kámen, hrnčářská hlína nebo rudy, v přírodě existují a pro další využití je bylo nutné pouze upravit, sklo se musí nejprve vyrobit a teprve potom zpracovávat. V tom je jeho výjimečnost, a je tak svým způsobem nejstarší uměle vyráběnou hmotou v lidských dějinách. Objev výroby skla se datuje již do doby bronzové (3. tisíciletí př.n.l.) a pravděpodobně vzniklo jako vedlejší produkt keramické výroby (přímým předchůdcem skla byly sklovité glazury, které pokrývaly keramické šperky a nádoby). Nejstarším skleněným výrobkem byl šperk a to v podobě zejména modrých a zelených korálků.⁴³

Na území Čech byla podle archeologických nálezů skleněných perel a zbytků sklářských pecí sklářské řemeslo známé od 9. století. České sklářství tak navazuje na prastarou tradici, ačkoli jeho kořeny nesahají tak hluboko do minulosti jako v jiných evropských zemích, které byly těsněji spjaty s římskou kulturou.

První archivní zprávy o existenci trvalých hutí pocházejí však až ze 13. století. Středověké sklářské hutě vznikaly obvykle mimo města, nejčastěji na kraji lesů. Bylo to jednak z důvodu velké spotřeby dřeva, které se při sklářské výrobě používalo jako palivo do pecí, jednak kvůli nebezpečí požárů. Učiteli českých sklářů byli v počátcích sami Benátčané, za další rozvoj a pozdější slávu českého skla se však zasadila šikovnost a um českých mistrů: ve 3. čtvrtině 13. století uměli už vyrábět větší, foukané tvary skla (šlo zejména o okenní skla a vitraje⁴⁴, které postupně dosáhly velké obliby a to i ve světě), ve století 14. dokázali přesvědčivě imitovat drahé kameny (nejstarší jsou doložené v inventáři svatovítského pokladu na Pražském hradě) a vyrábět technické sklo pro lékaře, apatykáře a alchymisty. Stali tak nejlepšími skláři na sever od Alp⁴⁵.

Vedle hutních sklářů se v Čechách začali prosazovat také řezači skla a to zejména v jeho severní části – na panství českokamenickém, sloupském a na Jablonecku. Severní Čechy mají dlouhou tradici výroby skla. Ke vzniku a rozvoji sklářské výroby zde přispěly vhodné podmínky: hluboké lesy v pohraničních oblastech, dostatek vhodného křemene, snaha o exploataci ladem ležící půdy a v neposlední řadě i tvůrčí schopnosti obyvatel.

⁴³ Vondruška, V. Sklářství. Grada Publishing a.s., Praha, 2002

⁴⁴ Nejstarší vitraje (okna, složená z barevných plošek, zdobících především kostely) pochází z roku 1276, jsou s náměty ze Starého a Nového zákona a jsou zasazeny v bazilice sv. Víta na Pražském hradě. (Vondruška, V. : Sklářství. Grada Publishing a.s., Praha 2002). Rozmach vitrailů souvisí především s rozmachem církevního stavitelství za Karla IV.

⁴⁵ Langhamer, A.: Minulost a přítomnost českého sklářství, šperkařství a jablonecké bižuterie. Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, 1995.

Ve 14. století bylo jablonecko ještě pustým krajem. Teprve v 16. století se přesunulo sklářství do zdejších ještě nedotčených lesů z české i saské strany Krušných a Lužických hor. Novými osadníky byli především Němci. V Jizerských horách se ale na rozdíl od Lužickohorské oblasti nevytvořilo významnější středisko obchodu se sklem. Jablonec, chudá horská ves, nebyl zdaleka tak podporován a prosazován svou maloskalskou vrchností jako Bor na sloupském panství Kinskými. Teprve úbytek výnosu peněžní renty donutil severočeskou šlechtu k intenzivnímu podnikání. Začala se zajímat o lesy v Jizerských horách, kde mohla získat levné dřevo. Rody Vartenberků, Smiřických, Schürerů, Preisslerů a mnohých dalších zde zakládaly první hutě a sklárny, které prosperovaly a uplatňovaly nové pokrokové technologie při výrobě skla, které se brzy stalo žádaným zbožím⁴⁶. Stále větší poptávka po skle vedla k rozdělení práce mezi hutní provoz a zušlechťování (rytí, broušení, malování), které mělo urychlit proces výroby. Dělbá práce mezi prvovýrobu a zdobení skla dosáhla vrcholu v 17. století. Tehdy se totiž výrazněji začaly formovat dvě hlavní specializované sklářské oblasti. Na Jablonecku (spolu s oblastí České Lípy, České Kamenice, Turnova a Liberce) pracovaly hlavně rafinační dílny a v nich rytci skla, brusiči a malíři. V jižních Čechách, především v šumavském podhůří, působila většina českých sklářských hutí. Z jižních Čech se dováželo sklo pro rafinační díly na severu, protože severočeské hutě nestačily uspokojovat poptávku zušlechťovatelů.

Na severu Čech se vedle sklářství rozvíjela také textilní výroba. Přestože se v některých městech udržela do současnosti⁴⁷, nebyl to textil, který přinesl severním Čechám, respektive městu Jablonci, slávu. Celosvětově uznávaným artiklem se stalo sklo. K jeho oblibě přispěly především dva vynálezy v 18. století, mezníky ve vývoji technologie skla, jež ve svých důsledcích položily základy také jabloneckému průmyslu. Prvním byl vynález čirého skla, tzv. českého křišťálu, druhým pak vznik skla kompozičního.⁴⁸ V tomto století se začala vedle dutého, tabulového a lustrového skla prosazovat také první bižuterie.

⁴⁶ Vedle šlechty se také začali objevovat první sklářští „podnikatelé“. Nejznámější byla rodina Riedlů, nekorunovaných králů skla Jizerských hor, která po několik generací rozvíjela sklářskou výrobu od zakládání hutí až po rozvoj brusíren a exportní činnost. Josef Riedl (1816 – 1894) se stal ve své době nejen největším průmyslníkem v Čechách, ale i v celém Rakousku-Uhersku. Byl majitelem 13 moderních skláren. V osadě Kristián, kterou Riedlové založili, je dnes muzeum a památník sklářství Jizerských hor.

⁴⁷ např. v Tanvaldě, původně plátecnicí osadě, vznikl balváňský koncern, jenž se stal základem známého podniku Seba.

⁴⁸ Do poloviny 17. století mělo sklo přes všechnu snahu zelený nádech, říkalo se mu proto „vitrum silvestre – lesní sklo“. Zelená barva byla důsledkem přítomnosti železa v základu výroby skla. Českým sklářům se podařilo zbavit sklo nazelenalé barvy přidáním niklu a vyrobit tak zářivě čiré sklo, které napodobovalo přírodní horský křišťál, obzvláště vhodný ke zušlechťování rytím a broušením. Toto sklo představovalo absolutní světovou špičku v oboru křišťálových skel po dobu delší jak jedno století a české země se staly jeho nejvýznamnějším exportérem ve světě.

V průběhu téměř celého 19. století stálo severočeské sklo v popředí české sklářské výroby díky vysoké úrovni rafinačních technik, ale i vlastní sklářské výrobě. Přispívala k tomu zejména schopnost rychle reagovat na měnící se styl života i veškerého výtvarného dění, a tyto proměny realizovat citlivě a umělecky hodnotně.

V této době postupně zanikaly původní sklárny, které dožívaly v hloubi jizerských lesů, kde se ztenčovaly zásoby dřeva, a sestupovaly do údolí, kde bylo dostupnější a levnější uhlí a suroviny (místo dosavadních přírodních, většinou organických surovin, se užívalo stále více chemikálií převahou anorganických).

S nastupující průmyslovou revolucí prudce vzrostla poptávka po sklářské produkci (především obalové a technické sklo se začalo vyrábět v množství mnohonásobně převyšujícím produkci v minulosti). Na rozdíl od většiny výrobních oborů, jež se v 19. století transformovaly z manufakturních dílen v průmyslové podniky, zůstala však technika, technologie a způsob práce ve sklářství takřka beze změny. Stále dominovala ruční produkce, zdokonalil se jen proces výroby skloviny. Teprve od konce 80 let 19. století začaly se při výrobě jablonecké bižuterie uplatňovat ve větší míře stroje a nové technologické postupy, které daly vzniknout řadě malých a středních průmyslových závodů.

Na konci 19. století bylo české sklo stále jedním z nejúspěšnějších na světových trzích. Sortiment české produkce byl obrovský; řada hutí produkovala rozmanité druhy skla podle momentální objednávky, postupně se ale některé hutě specializovaly přímo na určitý druh výroby⁴⁹.

Na Jablonecku se od konce 18. století rychle rozvíjela výroba bižuterie, která si našla své místo vedle „užitkového“ skla. Za to, že zde pevně zakotvila a nabyla nečekaného významu, se velkou měrou zasloužili obchodníci⁵⁰. Exportéři s „jabloneckým zbožím“ pronikali do celého světa nejprve pěšky, později ve vozech. Od poloviny dvacátých let 18. století zakládali zvláštní obchodní kompanie, které měly své mise ve více jak třiceti osmi městech Evropy⁵¹. V Jablonci se utvořilo obchodní centrum se severočeským sklem a bižuterií, které se vyvážely

V 18. století byli čeští skláři přinuceni benátskou konkurencí k pokusům o další rozvoj skla. Turnovským sklářům se podařilo vytvořit barevné kompoziční sklo, jehož barvy byly komponovány přidáváním kovových solí a oxidů. Toto sklo se používalo především při výrobě a broušení imitovaných drahých kamenů v bižuterii.

⁴⁹ Například ve Smržovce se dobrušovaly mačkané lustrové ověšky pro norimberské kupce a vyráběly se perly na ozdobné řetězy klasicistních lustrů. Zdejší specializací se stala výroba černé bižuterie, žádané zvláště v Anglii po smrti královny Viktorie. Na její výrobu měli místní pasíři takřka monopol. V Josefově Dole se vyráběly flakony, v Rychnově u Jablonce nad Nisou se brousily drahé kameny a malovaly skleněné dózy, v Kořenově se vyráběla spřadatelná sklěná vlákna a izolační rohoře, v Držkově laboratorní sklo, teploměry, zkumavky.

⁵⁰ Roku 1790 byl v Jablonci jeden exportér, roku 1800 jich bylo pět, ve dvacátých letech 20. století několik set. (Langhamer, A.: Minulost a přítomnost českého sklářství, šperkařství a jablonecké bižuterie. Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, 1995.)

⁵¹ PhDr. Urban, S. - Pešatová, Z. Jablonecká bižuterie. Orbis, Praha, 1965

do celého světa. Úspěch jabloneckých výrobců byl založen také na tom, že exportéři vždy pečlivě sledovali vývoj místního trhu, kam bylo zboží vyváženo a informovali výrobce o nových požadavcích na bižuterii.

První světová válka však otřásla celým sklářským odvětvím a ukončila úspěšně rozjetou kariéru severočeského skla a bižuterie. Jeho výroba byla takřka zastavena a po válce se jen obtížně obnovovala. Chyběly suroviny, zastaralo výrobní zařízení. Rozpadem rakousko-uherské monarchie se mnoho tuzemských odběratelů stalo zahraničními, zpretrhaly se obchodní vztahy s cizinou. Přesto se jablonecká sklářská výroba dokázala nebývale rychle obnovit. Zahraniční poptávka po jabloneckém zboží stále stoupala, zahraniční trh toužil po dalším nasycení. Velké zahraniční firmy obchodující s bižuterií si zřizovaly v Jablonci své zastoupení⁵² nebo vysílali své zástupce, kteří zde nakupovali nejen zboží, jež se vyrobilo v prvních poválečných měsících, ale měli zájem také o zásoby, které přečkaly celou válku⁵³. Značná poptávka zvyšovala samozřejmě cenu výrobků a s ní rostly i mzdy, takže vysokou nezaměstnanost po válce vystřídal nedostatek kvalifikovaných pracovních sil⁵⁴.

Nejsilnějším oborem jabloneckého průmyslu byla skleněná bižuterie (tavení skla pro výrobu této bižuterie probíhalo ve sklárnách – továrnách, domácí práce však byla stále při výrobě bižuterie a broušení skla zcela nenahraditelná). V 1922 překročil vývoz „jabloneckého zboží“ 1,5 miliardy Kč a během dalších 10 let se vyvezlo 1,5 miliónu tun bižuterie⁵⁵. Největšími odbytišti byly Německo, USA a Indie. Podniky musely pružně reagovat na vývoj světové módy a podle toho řídit výrobu, což se jim s úspěchem dařilo až do hospodářské krize, která znamenala konec nebývalé prosperity jabloneckého sklářství po první světové válce. V roce 1929 dosáhla nezaměstnanost na Jablonecku hrozivých 80% a vývoz bižuterie klesl oproti normálu o 32%. Neutěšená situace trvala až do roku 1934. V letech 1934-1935 se začala situace stabilizovat, čemuž dopomohla i vydaná vládní nařízení, která upravovala poměry ve sklářském a bižuterním podnikání. Bižuterní výroba začala opět stoupat. Další rána přišla v roce 1938, kdy se Jablonecko stalo součástí nacistického Německa. Důsledkem připojení Sudet k Německu byl bojkot jabloneckého zboží v USA, Kanadě a Velké Británii a odchod

⁵² Zvýšená poptávka po jabloneckém zboží dala vyrůst konkurenci v blízkém zahraničí, která se pokoušela o založení nových továren, nicméně podobných úspěchů vesklářství nikdy nedosáhla.

⁵³ Na počátku roku 1919 se vyvezlo jablonecké zboží v hodnotě 18mil. Kč, koncem roku stoupl vývoz až na 80–140mil. Kč. (Grisa, M., Jablonecký průmysl od vzniku ČSR do začátku dvacátých let. *Ars Vitraria* 8. Muzeum skla a bižuterie, Jablonec nad Nisou.)

⁵⁴ V roce 1920 bylo v Jablonci nad Nisou 51% osob výdělečně činných v hlavním zaměstnání, což byl druhý nejvyšší počet v republice. (Grisa, M., Jablonecký průmysl od vzniku ČSR do začátku dvacátých let. *Ars Vitraria* 8. Muzeum skla a bižuterie, Jablonec nad Nisou.)

⁵⁵ Grisa, M., Jablonecký průmysl od vzniku ČSR do začátku dvacátých let. *Ars Vitraria* 8. Muzeum skla a bižuterie, Jablonec nad Nisou.

židovských a českých podnikatelů z kraje. V roce 1939 vypukla druhá světová válka a s ní nastal útlum sklářské a bižuterní výroby. Po skončení války v roce 1945 došlo na základě dekretů k vyvlastnění 65 % hutí, skláren, exportních firem a k jejich včlenění do národních podniků; do roku 1950 byl zestátněn zbytek sklářské výroby.

Po komunistickém převratu v únoru roku 1948 nastal velký pokles odbytu českého skla. Důvodem byla ztráta tradičních západních trhů, které se staly „nepřátelskými“ a i celkově pohrdavý přístup sovětských poradců k lehkému průmyslu. Komunistické vedení prosazovalo „železnou koncepci“, která nahrávala těžkému průmyslu. Ve sklářství se snižoval počet pracovníků, omezoval se nábor učňů, výroba se přísně plánovala – zaváděl se systém socialistického podnikového hospodářství. Díky pohrdání jabloneckou výrobou přišel Bižuterní průmysl o řadu odborníků, zejména vývojových pracovníků. Jablonecký průmysl díky tomu ustrnul na hodnotách ze 40. let.

V roce 1951 byly zřízeny tzv. hlavní správy, které uplatňovaly tvrdé sovětské metody plánování a organizace. Důsledkem toho byla velká administrativní nepružnost v jakémkoli rozhodování. Změna nastala po X. sjezdu KSČ v roce 1954, který stanovil jako jednu z priorit rozvoj sklářské a bižuterní výroby (vládní představitelé zjistili, že v bižuterní výrobě se skrývá velký potenciál: představovala stamilionovou hodnotu výrobních prostředků vytvořených lidskou prací a zkušeností, měla dobrou pověst v zahraničí, kde jí nehrozila velká konkurence, přinášela hodnotné devizy z vývozu aj.). V témže roce byly zrušeny Hlavní správy a nahradily je „střední články řízení“, tzv. výrobně hospodářské jednotky (VHJ). V Jablonci bylo založeno Sdružení podniků jablonecké bižuterie, které slučovalo národní podniky: Skleněnou bižuterii, Železnobrodské sklo (ŽBS), Kovovou bižuterii, Brusírny kamenů (současná Preciosa), Jablonecké sklárny a Lustry v Kamenickém Šenově. Do tohoto sdružení byl začleněn i jablonecký Výzkumný ústav skla a bižuterie. Tímto sloučením dosáhlo Sdružení podniků jablonecké bižuterie kompletní zajištění výroby bižuterie od vývoje přes prvovýrobu a druhovýrobu⁵⁶.

Od roku 1948 se o vývoz skla staral národní podnik zahraničního obchodu Skloexport Praha, který měl svoji pobočku v Jablonci. Z něj byla v roce 1952 vyčleněna samostatná společnost Jablonex, která se specializovala na vývoz bižuterie. Prostřednictvím Jablonexu museli nabízet své zboží všechny státní podniky, které se podílely na výrobě jablonecké

⁵⁶ Ve Skleněné bižuterii se vyráběla největší část mačkaných bižuterních perlí v mnoha barevných kombinacích a s řadou speciálních povrchových úprav. Národní podnik ŽBS byl největším producentem broušených a ohněm leštěných perlí s povrchovými efekty duhového spektra. Kovová bižuterie byla zaměřena na litou kovovou bižuterii. Preciosa navázala na tradici křišťálového, vysoce profesionálně broušeného a leštěného skla a to jak pro bižuterní výrobu, tak pro výrobu lustrů s křišťálovými ověšky.

bižuterie. Poměrně dlouhou dobu byla činnost Jablonexu roztroušena po bývalých exportních domech. Až v roce 1961 byla činnost firmy převedena do nově vystavěného komplexu budov, kde Jablonex sídlil až do svého rozpadu v roce 2010.

Šedesátá léta znamenala pro českou bižuterní výrobu dobu neobyčejného rozvoje a výrazného vzestupu vývozu. Snaha vyloučit neúspěch přechodu na tržní hospodářství získáváním prostředků ve volných měnách odstranila omezování výroby lehkého průmyslu, výroby skla a bižuterie.

Většina státních podniků prošla modernizačními kůrami, začala výstavba nových továren. Do skláren byl zaváděn zemní plyn, instalovaly se velkokapacitní vanové pece, nové poloautomaty, automaty a celé výrobní linky⁵⁷. Průmysl zpracovával převážně domácí suroviny, jeho závislost na dovozu díky tomu nedosahovala ani 3% z celkové hodnoty výroby zboží⁵⁸.

Jablonex se stal hlavním exportérem české bižuterní výroby na světových veletrzích a budoval značku, kterou od té doby zná celý svět. Jeho vývoz směřoval především do Jižní Ameriky, na Blízký i Daleký Východ a také do Sovětského svazu. V roce 1965 na sebe Jablonex upoutal pozornost první mezinárodní výstavou bižuterie, konanou v Muzeu skla a bižuterie, na které vystavovali přední světoví bižuterní výrobci. Významnou úlohu v prezentaci bižuterie mělo též Výstaviště, vybudované přímo v centru města. Do roku 1987 se v něm pořádalo osm mezinárodních a čtyři „státní“ výstavy.

Od sedmdesátých let 20. století došlo k dalšímu prudkému vývoji bižuterního průmyslu. Výrobní program jablonecké bižuterie zahrnoval více jak 40 výrobních oborů. Jeho úlohou bylo zvýšit růst exportu a dodávek do tržních fondů. Zásoby hotových výrobků se však nedařilo zvýšit, takže většina požadavků musela být vyráběna na zakázky. V oboru stále převažovala ruční práce a proto úkoly zadávané technickému rozvoji byly zaměřené na úsporu živé práce a zejména na zvýšení produktivity (mezi léty 1971-1980 bylo v koncernu Jablonecké bižuterie zaměstnáno v průměru 26 700 zaměstnanců, z toho téměř 9 000 domácích dělníků. Všichni tito zaměstnanci v oboru bižuterie vyprodukovali zboží v hodnotě 1,7 miliardy Kč). V roce 1976 došlo k dalším organizačním změnám. Generální ředitelství

⁵⁷ Jako zajímavost lze uvést, že mezi léty 1971-1980 podniky sdružené do koncernu Jablonecká bižuterie zaměstnávaly v průměru 26 700 zaměstnanců, z tohoto počtu bylo téměř 9000 domácích dělníků. Všichni zaměstnanci v oboru bižuterie vyprodukovali zboží v hodnotě 1,7 miliardy Kčs. (Čtveráček, K.; Vývoj jabloneckého průmyslu se zvláštním zaměřením na léta 1970 – 1979. Ars Vitriaria 7. Muzeum skla a bižuterie, Jablonec nad Nisou).

⁵⁸ Čtveráček, K.; Vývoj jabloneckého průmyslu se zvláštním zaměřením na léta 1970 – 1979. Ars Vitriaria 7. Muzeum skla a bižuterie, Jablonec nad Nisou.

Průmyslu jablonecké bižuterie ustavilo šest národních podniků: Jablonecké sklárny, Železnobrodské sklo, Preciosa, Bižuterie a Centroflor (vyráběl umělé květiny, polystyrénové desky, deštníky). V roce 1978 došlo ke sloučení národních podniků Železnobrodské sklo a Skleněná bižuterie, začlenil se n. p. Lustry, Kamenický Šenov, který byl kooperačně závislý na Jablonci dodávkami lustrových ověsů. Forma organizace byla do roku 1978 trustová, jednotlivé podniky měly poměrně vysoký podíl práv a odpovědnosti. Následně byl však vytvořen koncern Jablonecká bižuterie, kdy veškerá tato práva převzalo Generální ředitelství.

V období po roce 1975 a zejména pak v osmdesátých letech se začaly uplatňovat zvýšené požadavky na dodržování ekologie a s tím zároveň rostly náklady na nové investice. Dá se říci, že přes poměrně klidný vývoj sklářského průmyslu nebylo jeho ekonomické hospodářství uspokojivé. Jistou záchranou měla být hospodářská reforma a změna podnikových koncernů ve státní podniky. „Sametová revoluce“ v roce 1989 tuto reformu urychlila.

Pro jablonecké sklářství to představovalo řadu změn. Státní podnik Jablonecká bižuterie v roce 1990 zanikl a z něho vzniklo 13 samostatných státních podniků, které byly v rámci tzv. velké privatizace převedeny do soukromého vlastnictví formou prodeje. Menší část byla v restitučním řízení vrácena potomkům původních majitelů. Privatizován byl i podnik zahraničního obchodu Skloexport, do té doby monopolní vývozce českého skla. Některé sklárny v průběhu krátké doby měnily majitele, některé byly nuceny zastavit výrobu. Podniky změněnou hospodářskou situací přicházely o zákazníky, ve sklářském oboru byl však tento dopad méně významný než v jiných průmyslových oborech.

V 90. letech se hlavními hráči ve výrobě a prodeji bižuterie staly vedle akciové společnosti Preciosa také Ornela, Bižuterie Česká mincovna, Železnobrodské sklo a Jablonex. Ty se v roce 2005 spojily v jeden celek - Jablonex Group. Kvůli přílivu levné bižuterie z Asie, celosvětových hospodářských problémů a celkové nerentabilitě sklářské výroby se však tato společnost v roce 2009 rozpadla. Jablonex a Železnobrodské sklo ukončili svou činnost, Bižuterie Česká mincovna nadále pokračuje v omezeném rozsahu, Ornelu odkoupila společnost Preciosa, která je v současnosti největším výrobcem skla a bižuterie a v níž přežívá jablonecká sklářská tradice.

Kontinuitu sklářského a bižuterního průmyslu pomáhají uchovávat uměleckoprůmyslové školy. K nejstarším patří sklářské školy v Kamenickém Šenově a Novém Boru. V okrese Jablonec nad Nisou existuje od roku 1880 odborná uměleckoprůmyslová škola, druhá, obdobně zaměřená, byla založena roku 1920 v Železném Brodě.

České sklářství je jedinečné. Ve svém dlouhém vývoji prošlo nejen obdobími úspěchů, ale také mnoha krizemi. Všechny úspěšně překonalo. Na hodnocení současného stavu je brzy; teprve budoucnost ukáže, jaká je skutečná síla tradice českého sklářství.

4. Historie Výzkumného ústavu skla a bižuterie

Úspěch českého skla závisel silně na jeho vývoji, spojeném s technickým rozvojem a výzkumem. Sklářské umění se předávalo z otce na syna, z mistra na učně. Své zkušenosti zapisovali již staří hutní mistři do notýsků a hutních knih. Nicméně první česky psaná vědecká práce o skle byla publikována až v roce 1911.⁵⁹

Od konce 19. století si sklárny začaly budovat závodní laboratoře pro výzkum skla, které se rozvíjely a s úspěchem aplikovaly své nové teoretické poznatky ve výrobě.

Rozšíření výzkumu a zvyšování technické úrovně sklářské výroby bylo nejsilnější po druhé světové válce a znárodnění průmyslu. Generální ředitelství závodů sklářských buďovalo od roku 1949 síť „provozních výzkumných stanic“ (PVS), které se vytvářely v laboratořích závodů kolem zkušených odborníků. V roce 1951, kdy byla zrušena generální ředitelství a průmysl nově spadal přímo pod ministerstva, přikročilo se k budování plnohodnotných výzkumných ústavů, které řešily problémy svého oboru. Pro výzkum byl sestaven dlouhodobý plán. Oborové úkoly byly řešeny z peněz zadavatelů, státní a rezortní úkoly hradilo ministerstvo. Výzkumníci, velkou měrou lidé znalí svého oboru a nadšení pro věc, dokázali rychle a kvalifikovaně přejímat nové poznatky z ciziny (zejména formou licencí), uváděli je do provozu a v mnoha případech dokonce vylepšili. Postupně se vytvořily stabilizované, specializované a schopné výzkumné skupiny, které se, bohužel, po roce 1990 většinou rozpadly⁶⁰.

Výzkumný ústav skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou byl založen v roce 1956. Jeho úplné počátky však sahají o něco dál.

V roce 1949 byla z rozhodnutí Generálního ředitelství závodů sklářských zřízena v Jablonci provozně výzkumná stanice pro bižuterii a sklářské konstrukce. Skládala se z oddělení konstrukce, dílny a zkušebny, v roce 1951 k ní byla přidána laboratoř a knihovna. Sídliila v samostatné budově, ve které pracovalo 36 pracovníků, vedoucím se stal ing. Miroslav Tesař. Zpočátku nebyla jejich práce jednoduchá, chyběly jim dostatečné prostředky, odborné zkušenosti, pracovní podmínky také nebyly příliš vhodné. O to větší však bylo jejich nadšení a zapálení pro obor.

Provozně výzkumná stanice byla roku 1951 začleněna do nově zřízeného Ústavu pro mechanizaci sklářské výroby, o rok později přejmenovaného na Výzkumný ústav

⁵⁹ Fanderlik, I.: Věda, výzkum, literatura a odborné spolky v českém sklářství. In Historie sklářské výroby v českých zemích II/1. Academia, Praha, 2003.

⁶⁰ V 80. letech pracovala ve výzkumu přes tisíc odborníků, v roce 2000 jich bylo jenom málo přes sto. (tamtéž)

mechanizace skla a keramiky. Zadávané úkoly byly hlavně mechanizačního a technologického rázu, laboratoř byla proto zrušena. Vedením ústavu byl pověřen ing. Tesař.

Rostoucí zájem o bižuterii sebou přinesl potřebu zvyšovat technickou a technologickou úroveň její výroby. Ministerstvo průmyslu proto 1. 4. 1956 zřídilo samostatný Výzkumný ústav skla a bižuterie (VÚSAB). V čele kolektivu 43 pracovníků stanul ing. Miroslav Tesař. Ústav dostal k dispozici samostatnou starší budovu, ke které se během deseti let podařilo získat další dva objekty. V nich byla zřízena výzkumná pracoviště, zkušebny, vývojová huť, laboratoře, prototypová dílna a oborové středisko technicko-ekonomických informací (TEI).

Zaměstnanci ústavu byli již zkušení odborníci s několika lety praxe v bižuterní výrobě. I proto mohli již v prvních letech fungování VÚSAB úspěšně vyřešit několik technických úkolů. Stále však bylo co zlepšovat, zejména pracovní podmínky a vybavení ústavu, kvalifikaci pracovníků nebo organizaci práce.

VÚSAB byl podle zakládací listiny z roku 1956 rozpočtovou organizací, to znamená, že jeho fungování bylo vázáno na státní rozpočet. Tento systém se však v praxi ukázal jako nevhodný – přísné dodržování hospodářských limitů omezovalo řízení, poskytovalo malou samostatnost v rozhodování a mělo tak dopad na realizaci jednotlivých výzkumných úkolů. Ústav tak nemohl flexibilně reagovat na potřebu bižuterního průmyslu. Zlepšení přišlo o dva roky později, kdy došlo v rámci přechodu na oborový princip k decentralizaci pravomoci řízení na výrobní podniky. VÚSAB se stal samostatnou hospodářskou organizací, která byla zastřešena Sdružením podniků průmyslu jablonecké bižuterie. Jeho vedení mělo zájem na rozvoji ústavu a proto delegovalo stále více pravomocí a možnosti rozdělení financí podle relevance výzkumných a vývojových úkolů na pracovníky ústavu. Podílení se na ekonomické stránce řešení úkolů vedlo samozřejmě k jejich zefektivnění a na úspěšném rozvoji.

V dalších letech fungování VÚSAB strmě stoupal počet zaměstnanců i realizovaných výkonů⁶¹. Vedle úkolů zadávaných státem a financovaných ze státního rozpočtu, přibýly ústavu oborové a podnikové úkoly, zadávané v rámci Sdružení podniků jablonecké bižuterie a také zakázky a služby vyžadující výrobní činnost. Zpočátku převažovaly jednodušší mechanizační úkoly, postupně se náročnost zvyšovala, uplatňovalo se komplexní řešení technologie a zařízení s rostoucím stupněm mechanizace a automatizace. Ústav řešil také úkoly základního výzkumu, třebaže byl určen pro výzkum aplikovaný.

⁶¹ Počet pracovníků vzrostl v letech 1956-1989 čtyřikrát, realizované výkony jedenáctkrát a hodnota základních prostředků dvanáctkrát. (Tesař, M.: Věda, výzkum, literatura a odborné spolky v českém sklářství. In Historie sklářské výroby v českých zemích II/1. Academia, Praha 2003, str. 137.)

VÚSAB koncem padesátých let přispěl k výraznému zlepšení kvality olovnatých surovin a nabíhavých skel, vyřešil strojní tažení skleněných tyčí, čímž nahradil fyzicky namáhavou ruční práci, dořešil mechanizaci ručního mačkání drobných skleněných výlisků a technologii povrchového zušlechťování bižuterních výrobků napařováním tenkých vrstev ve vakuu. V šedesátých letech byla zlepšena technologie broušení a leštění skla, vyřešena mechanizovaná výrobní linka na stříbření skleněných kamenů. V základní sklářské surovině byla dořešena technologie téměř 50 barevných sklovin. V sedmdesátých letech byly zavedeny linky na strojní broušení některých druhů lustrových ověšků. Za třicet let činnost řešil VÚSAB na 225 úkolů, jejichž součástí bylo 104 nových zařízení předaných do provozu a 123 nových technologií.

Vnitřní organizační uspořádání VÚSAB se rozvíjelo, tak byl komplexně zajištěn výzkum hlavní výroby, uplatňované v oboru. Výzkumný úsek se dělil na pět technologicky specializovaných oddělení, a to hutní sklářský výzkum, tvarování skla, broušení a leštění skla, povrchové úpravy a speciální technologie. Dále sem spadaly také laboratoře, technický úsek a středisko TEI.

Oddělení hutního výzkumu řešilo problémy barevnosti sklovin, vlastnosti olovnatých sklovin, výrobu šatonové suroviny a další. Výzkum tvarování skla se soustředil především na mechanizaci a automatizaci tvarovacích operací. V oddělení broušení a leštění se upravovaly bižuterní kamny, lustrové ověsy a užitkové sklo, zásadní otázkou bylo „čím a na čem nejlépe brousit“. Chemicko-fyzikální laboratoře prováděly speciální analýzy a rozbory, fyzikálně chemická měření, zkoušení materiálů a povrchových úprav. Technický úsek zajišťoval veškeré služby pro stavbu prototypů, zajišťoval materiál, údržbu a investice. Středisko TEI spravovalo oborovou kartotéku, studijní zprávy, vydávalo rešerše odborné literatury nazvané „Spěšné informace“ a také vlastní „Přehledy technické literatury“, na schůzkách s výzkumnými pracovníky předávalo přehled o technických novinkách v oboru. Kartotéka střediska TEI dnes obsahuje 71 664 literárních a patentových anotací a 12 640 anotací uložených v automatizované systému⁶².

Bižuterní výroba se vyznačuje mimořádnou technologickou pestrostí výroby, která používá více než 200 různých technologií a několik set různých výrobních zařízení. Protože tak velkou šíři nelze zajišťovat soustavně technickým rozvojem, byly výzkumné úkoly ústavu přednostně zaměřovány na nosné rozvojové programy výroby, např. na výrobu šatonů, speciálních skel, skleněné mozaiky, rokajlu, lustrových ověšů atd. Efekty výzkumných úkolů se neprojevovaly

⁶² Tesař, M.: Věda, výzkum, literatura a odborné spolky v českém sklářství. In Historie sklářské výroby v českých zemích II/1. Academia, Praha 2003, str. 139

jen snižováním nákladů, ale také zvyšováním sklářské a bižuterní výroby, zvyšováním vývozu, širší paletou náhrad za dovážené suroviny apod. Mezi výrobními podniky a ústavem se rozvíjela spolupráce, bez níž by nebyla realizace výsledků práce výzkumného ústavu možná. Mezi VÚSAB a bižuterními podniky se vytvořily dobré vztahy. Vývojová pracoviště jednotlivých podniků spolupracovala s VÚSAB nejen při realizaci výzkumných úkolů, ale často již v průběhu jejich řešení.

Po roce 1989 a nástupu demokratického režimu zůstal VÚSAB a kolektiv pracovníků zachován v dřívějším rozsahu, přestože se v té době řada výzkumných ústavů rušila nebo redukovala. V roce 1992 se stal součástí akciové společnosti Preciosa⁶³ jako Výzkumně vývojový závod 14. Generálním ředitelem Preciosy, a. s. je od jejího založení ing. Ludvík Karl. Preciosa je úspěšnou společností, v současnosti ovládá asi třetinu trhu se strojně broušenými skleněnými kameny. Nemalý podíl na tom má její výzkumně-vývojový úsek se zkušenými a nadšenými odborníky.

⁶³ Značka Preciosa byla poprvé v Čechách zaregistrována v roce 1915 (odvozené slovo „Preciosa“ znamená vzácný, výjimečný nebo vznešený). Po druhé světové válce došlo ke spojení několika menších továren a provozů v Jablonci nad Nisou a jeho okolí. Za oficiální datum vzniku firmy je pokládán 10. duben 1948, kdy se stala národním podnikem. Od té doby prošla Preciosa několika strukturálními změnami. V roce 1991 se stala akciovou společností, ukončila spolupráci s Jablonexem a sama si začala zajišťovat export svého zboží. V roce 1993 vznikla nadace Preciosa, zaměřená na podporu vědy a výzkumu a odborného vzdělávání. V roce 2009 po rozpadu společnosti Jablonex Group koupila Preciosa firmu Ornela v Zásadě a pomohla tak zachovat zdejší sklářskou historii. V současné době patří do skupiny firmy: Preciosa, a.s., Preciosa – Lustry, a.s., Preciosa Figurky, s.r.o. a Preciosa Ornela, a.s. Generálním ředitelem společnosti je ing. Ludvík Karl. Největším konkurentem je rakouský gigant Swarovski.

5. Rozhovory a jejich interpretace

5.1. Interpretační přesahy a důvody výběru interpretačních témat

Centrum orální historie sbírá při svých výzkumech velké množství rozhovorů. Na jejich následných interpretacích se pak podílí celá skupina badatelů. Každý se zaměřuje na určité interpretační téma, které zpracovává na základě většiny rozhovorů, pořízených v rámci daného výzkumu. Tento postup však není v rámci jedné bakalářské práce možný.

Interpretace rozhovorů, které jsem s vybranými narátory uskutečnila, by mohly být velmi rozsáhlé; vyprávění se dotýkají mnoha témat, která by bylo zajímavé zpracovat. Bylo proto nutné, vybrat jen ta nejvýstižnější, která podle mého názoru přinášejí zajímavé postřehy a potvrzují nebo vyvracejí obecně deklarovaný obraz „normalizace“ a období nedávné minulosti, a určitě také ta, která zmínili všichni nárátoři. Tato témata by se jistě také dala zpracovat více do hloubky, ale cílem této práce nebylo každé z nich úplně vyčerpat; jejím úkolem je „jen“ ukázat určité životní zkušenosti narátorů, které spojovalo stejné pracoviště, tradice místa a doba, ve které prožili velkou část svého života.

Politická rozhodnutí nevyhnutelně ovlivňují životy lidí. Tyto a další velké události se někoho dotýkají více jiného méně. Minulé století bylo takových událostí plné. Přestože se moje práce zaměřuje na to, jak nárátoři reflektovali svou pracovní minulost právě v období „normalizace“, je nutné ji chápat pouze jako určité období, jednu část celku tvořeného lidským životem. Život jednotlivce je totiž komplexní celek a je proto jasné, že nárátoři v biografických vyprávěních nemluvili pouze o „normalizaci“, ale také o době před tímto obdobím a o tom, co následovalo po něm; rovněž tak nevyprávěli pouze o svém zaměstnání, ale vzpomínali na své dětství, na rodinný život, studium a mnoho dalšího.

Spojovacím prvkem všech vyprávění byla „normalizace“ a stejné pracoviště v jednom podniku. Období let 1968 – 1989 bylo pro náratory důležité z toho hlediska, že v něm prožili své produktivní roky a asi většina z nich v něm učinila důležitá životní rozhodnutí. Dalším, co náratory pojilo, bylo jejich zaměstnání. Chápali jej možná trochu jako poslání, protože se mohli podílet na pokračování velmi dlouhé tradice ve sklářském oboru nebo pro ně bylo minimálně povoláním, kterému je třeba zůstat věren, protože přináší uspokojení a možnost tvořivě se realizovat, což v „normalizačním světě“ mimo okruh výzkumného ústavu bylo velmi obtížné. Všichni nárátoři měli rovněž vysokoškolské vzdělání, mohli tedy poznat

poměry, panující na vysokých školách během „normalizačních“ procesů. Kromě těchto pojmů byla všem narátorům společná i jistá „nechut“ či nesouhlas s panujícím režimem, který se sice nepojil s aktivním protestem, ale byl zřetelným činitelem pro jejich rozhodování v běžném i pracovním životě.

5.2. Interpretace

5.2.1. Kolektiv a pracovní atmosféra

Zaměstnání, které bylo spíše posláním, s tím spojená věrnost podniku, vstřícná kolegiální, to jsou témata, která se jako červená nit vinou vyprávěními všech narátorů. Ať byly jejich životy poznamenány různými okolnostmi, událostmi radostnými i těžkými, ve vyprávěních se vždy vraceli ke svému povolání, které bylo nedílnou součástí jich samých. O své práci hovořili nejvíce a s největším nadšením.

VÚSAB se od svého osamostatnění v roce 1956 značně proměňoval, rozrůstal se a rozvíjela se i jeho činnost. V podniku docházelo k organizačním změnám, které vedly ke specializaci a k zavedení výzkumné práce v týmech. Se zvyšujícím se počtem řešených výzkumných úkolů přibývala i potřeba po kvalitních pracovnících. A právě pracovníci ústavu představovali jeho největší bohatství. Vedení si tento fakt dobře uvědomovalo a proto se pro pracovníky „továrny na myšlenky v bižuterním průmyslu“⁶⁴ snažilo vytvořit co nejlepší podmínky k tvůrčí výzkumné práci. Navíc každý řešený výzkumný úkol, který vyžadoval vzájemnou spolupráci širokého okruhu lidí, napomáhal k vytváření dobrých mezilidských vztahů.

Ředitel ústavu, ing. Miroslav Tesař, stál v samých počátcích VÚSAB a setrval zde až do svého odchodu do důchodu v roce 1984. Velice dobře si uvědomoval, že dobrý kolektiv je pro bezvadné fungování ústavu klíčovým. Zdá se, že se mu skutečně podařilo takový kolektiv utvořit (stejně jako další z narátorů se dodnes se s bývalými spolupracovníky rád schází: „*Jsem přesvědčen, že náš kolektiv byl výborný. Ono se to ukázalo i později, my se doposud stále scházíme...*“⁶⁵):

„*Pokud mám mluvit tady za nás, tak tady jsou vztahy výborné. Tady co si pamatuju, tak nikdo nikoho nepodtrh. Spíš se snažíme si pomoci, pokud to jde, v rámci možností. Tady byli a jsou rozumní lidé, který si uvědomili, že pokud se tu budeme vzájemně podvádět, tak pak tu bejt*

⁶⁴ Tesař, M.; Kirchrer, M.: 15 let výzkumné práce ve prospěch rozvoje průmyslu jablonecké bižuterie. Jablonec nad Nisou, 1971

⁶⁵ Rozhovor s Miroslavem Tesařem, Jablonec nad Nisou, 25. 6. 2008

*osm a půl hodiny denně v takovém prostředí, tak to nikoho nebaví. Jako já si nestěžuju. V tomhleto jsem spokojenej.“*⁶⁶

Čím bylo dané, že se v ústavu takový kolektiv vytvořil? Podle narátorů to bylo díky tomu, že se zde sešli lidé s podobným vzděláním, ale zejména s podobnou motivací a zájmem o věc, kterou bylo, možno tak říci, láska ke svému povolání a nesouhlas s panujícím režimem: „*A když jsem přišel sem, tak jsem taky nevěděl do čeho jdu, ale hned mi tak jako kolegové naznačili, že se nemusím ničeho bát. Poněvač ten výzkumák, tři čtvrtiny lidí mělo vysokoškolské vzdělání a byli inteligentní a málokdo tam těm komunistům fandil.“*⁶⁷

Podobně to vnímala i Hana Juříková. Pro ni, stejně jako pro mnohé další pracovníky, bylo hlavní prioritou, že může vykonávat práci, která ji těší a ve které není omezována politickým režimem: „*Když jsem 10 let učila, tak mě to začalo trošku vadit, protože ne že by to bylo na tý škole nějaký příliš politický, že by na nás byli příliš velký tlaky, ale obecně mi to připadalo pokrytecký. (...) Jedna maturita, nevím, jestli to mělo nějaký politický pozadí. To byla pro mě asi poslední kapka, která mě přesvědčila, že je čas, abych ze školy odešla, jinak bych to už špatně zvládala. Protože jsem vždycky chtěla jít do knihovny nebo do nějakých technických informací, tak jsem byla v Sebě se zeptat. Tam na mě koukali, do čeho se to hrnu, že nic takového nemají. Nebyla jsem ve sklárnách. Tam jsem nebyla i když bych nemusela dojždět, ale pracoval tam můj muž a prostě jsem do těch skláren nechtěla. Přišla jsem i do výzkumáku, za panem Mašínem v TEI, ten řekl, že nikoho nepotřebujou. (...) Takže až se to místo uvolní, tak že můžu jít do toho TEI a že zatím budu v tom jeho oddělení, takže jsem tam nastoupila jako písarka. Nakonec jsem tam byla rok, ale bylo to zase úžasný, protože za ten rok přepisování zpráv jsem se dozvěděla spoustu věcí o skle a kolem, takže když jsem pak přešla do TEI, tak jsem aspoň něco věděla. Původně to, co to mělo být na tři měsíce, bylo na rok. Nakonec jsem byla ráda, že mám místo. Protože kdybych to místo neměla, tak to byl průšvih tenkrát. Všichni jsme museli být zaměstnaní. A to bych byla příživník. Taky by mě mohli zavřít. Já jsem to vzala, proto, že tam byla perspektiva, že se dostanu do toho TI, co sem chtěla dělat.“*⁶⁸

V době „normalizace“, kdy probíhaly personální čistky a byli pronásledováni „nepohodlní“ lidé, kteří se odmítali přizpůsobit režimu nebo pro něj byli z nejrůznějších důvodů podezřelí, v době, kdy si nikdo nebyl jist svým zaměstnáním ani upřímností kolegů, zůstala jistá světlá místa, kde se i za cenu případných omezení, obtíží či ztrát podařilo smysluplně pracovat a

⁶⁶ Rozhovor s Milanem Hofmanem, Liberec, 30. 6. 2009

⁶⁷ Rozhovor s Karlem Vedralem, Liberec, 15. 6. 2009

⁶⁸ Rozhovor s Hanou Juříkovou, Jablonec nad Nisou, 3. 9. 2008

těšit se z normálních, kolegiálních mezilidských vztahů, které byly často upevněny vědomím společného ohrožení. Takovým světlým místem byl i Výzkumný ústav skla a bižuterie. Všichni narátoři si toto uvědomovali a dokázali ocenit příznivou pracovní atmosféru: „*Tak když jsem pak přišel do prostředí toho výzkumáku, tak ti spolupracovníci, se kterými jsem dělal, Jirka Medek, Čestmír Šikola, pan Bruner, to byli opravdu férový lidi. Mirek Mašín, ten tam dokonce dělal nějakou dobu i předsedu partaje, ale dokázal tolerovat naše názory, nebyl mstivej. Nechali jsme si to tam, co se uvařilo u nás a byl klid. Takovéhle prostředí my jsme v práci tehdá měli. To bylo na svou dobu výjimečný a skvělý. Já jsem tam opravdu dělal rád.*“⁶⁹

Pracovní vztahy byly v období „normalizace“ poznamenány stále přítomným strachem ze ztráty zaměstnání či znemožnění výkonu přiměřeného povolání a obavami ze sankcí za pracovní nekázeň. Za tu mohla být považována i jen nedostatečná autorita k vedoucím či stranickým pracovníkům a samozřejmě také odlišné politické názory, které mohly být tlumočeny na vyšších místech kýmkoli ze spolupracujících.

Vzhledem k těmto všeobecně panujícím podmínkám byl VÚSAB jednou z nemnoha výjimek. Kromě toho, že měli výzkumníci ústavu dobré pracovní podmínky co se týče mezilidských vztahů a možnosti svobodně tvořit, vyzdvihovali všichni narátoři fakt, že ústav byl po pracovní stránce jakýmsi ostrovem svobody v totalitním režimu, protože zde záleželo spíš na odborných kvalitách člověka, na tom, co skutečně uměl a nikoliv jen na jeho „politické způsobilosti“ nebo kázni.

Zejména výzkumní pracovníci, kteří při aplikování výsledků své práce spolupracovali s výrobními podniky v odvětví měli možnost srovnání: „*Já si myslím, že nejvíc politická byla ŽBS (národní podnik Železnobrodské sklo – pozn. autor), pak byla Preciosa a v podstatě takový prostředí jako jsme měli v tom výzkumáku, to by se jen tak nenašlo. Lákali mě taky do Preciosy, ale tam ty kádruvačky, tam ty tlaky a srážky s kovanejma komunistama byly neskonalý.*“⁷⁰

Karel Vedral popisuje, že právě pracovní a kolektivní pohoda byla tím, čím ho ústav oslovil a v čem byl také rozdílný oproti jiným podnikům v té době: „*A v tom sedmdesátým jsem nastoupil do výzkumáku. Výzkumák mě zaujal tím, že tam nikdo se nad nikoho necpal. Tam nebyly boje o žádný koryta, tam to bylo všechno jasně rozdělený a to mě v podstatě oslovilo. Přišel jsem na to, že je tam síla lidí anti, antikomunistickéjch, vopravdu, tam byl Čestmír Šikola, anglickej letec, tam byl pan Bruner, vyhozenej diplomat, tam byli náměstci a ředitelé,*

⁶⁹ Rozhovor s Karlem Vedralem, Jablonec nad Nisou, 15. 6. 2009

⁷⁰ Rozhovor s Karlem Vedralem, Jablonec nad Nisou, 15. 6. 2009

kteří byli v osmašedesátém vyhozený. To všechno si tam Tesař nabral a dokázal to všechno ošetřit a zaštitit. (...) A voni tam trpěli, že v tom výzkumáku byla taková pohoda. To třeba když se přišlo do fabriky, já nevím... Třeba Hanky Juríkovy manžel byl technickým náměstkem ve sklárnách. Tam to bylo samý soudruhu, soudružko, samý takový akce jako brigády socialistický práce. Ve výzkumáku byla jediná brigáda socialistický práce Blažka, ten se strašně cpal do partaje, jenže Kirchner ho tam nechtěl.“⁷¹

Dalším příkladem může být Karel Koňářík, který jako vystudovaný inženýr-technik a muž mnoha zájmů a koníčků, vystřídal několik pracovních pozic a za svým zaměstnáním se i několikrát stěhoval. Nakonec zakotvil v Jablonci nad Nisou ve VÚSAB, kde zůstal až do svého odchodu do důchodu. Mohl tak srovnávat „politickou atmosféru“ v ústavu se svým předchozím zaměstnáním: *Byl jsem pak deset let ve Škodovce v Hradci Králové, tam jsem dělal hlavního inženýra. (...) Pak jsem se sem oženil, pustil jsem to místo v Hradci a šel jsem sem do výzkumáku. Celkem jsem toho nelitoval, protože tam jsem měl špičkové postavení a tady jsem začal u prkna jako konstruktér, ale zase tady byla výborná parta v tom výzkumáku.*⁷²

Totalitarismus je právě proto totálním způsobem vládnutí, že se snaží obsáhnout a regulovat všechny aspekty veřejného a soukromého života. Komunistické stranické orgány v době „normalizace“ zasahovaly do všech oblastí státní i hospodářské činnosti, byly v každém stupni řízení, každá organizace byla objektem sledování. Každý člověk, který chtěl zastávat určitou vyšší pracovní funkci nebo být ve vedení, musel vstoupit do strany a to z toho důvodu, aby si strana zajistila kontrolu nad danou organizací. Z narátorů byl členem strany ředitel ústavu, Miroslav Tesař⁷³. Byl to však on, kdo měl také velkou zásluhu na tom, že strana zasahovala do dění v ústavu minimálně. Jak je patrné z výše uvedených rozhovorů, dokázal vytvořit tvůrčí kolektiv, protože pro něj byla rozhodujícím kritériem při výběru nových zaměstnanců jejich kvalifikace, nikoli politická korektnost, a taktéž dokázal těmto zaměstnancům poskytnout dobrou pracovní atmosféru a zázemí: *„A opravdu nevím, jak to ten ředitel dělal, ale on opravdu přežil všechny ty režimy. To se říkalo, že to byl ředitel, kterej přežil na okrese nejdýl. On přežil nějak ten stalinský režim, Zápotockýho, Novotnýho, Pražský jaro, normalizaci. On byl takovej dobrej diplomat a on to dokázal vždycky nějak... A vybíral si lidi, který věděl, že tak potřebujem, no a ty tady nějak přežili. Taková tichá voda. (...) I ta strana tady tak fungovala, že jo, aby se vlk nažrala koza zůstala celá. Tady v zásadě*

⁷¹ Rozhovor s Karlem Vedralem, Jablonec nad Nisou, 15. 6. 2009

⁷² Rozhovor s Karlem Koňáříkem, Smržovka 16. 10. 2009

⁷³ Ve straně byl i Karel Koňářík, který z ní však v květnu 1968 odešel, značně rozčarován.

byli rozumný lidi, který věděli, že asi díru do světa neudělaj tím, že si budou podrážet nohy, že jo a že byli rozumný a těch lidí tady přežívalo dost. Vždycky to tu bylo takový vlažný s tím komunismem.“⁷⁴

Absence tzv. kariéristů, vysokoškolské vzdělání a v neposlední řadě tolerantní vedení, zastřešované ředitelem Miroslavem Tesařem, to jsou podle Karla Vedrala hlavní příčiny toho, proč se pracovníci VÚSAB mohli v klidu věnovat své práci v příjemném kolektivu: *„Kdežto nás tam bylo v tom výzkumáku myslím stošedesát, sedmdesát procent z toho bylo vysokoškoláků, nikdo se nad nikoho necpal, kariéristi jestli tam byli takový dva a ostatní jsme měli sice houby peníze, ale pohodu. Dokázali nám vytvořit takovou pracovní pohodu, že jsme si toho považovali.(...) To bylo daný tím, že tam byli samý chytrý lidi. Tam bylo pár takovejch lidí, ale bylo jich takovejch nejvíc deset, co byli v partaji, ale tam to držel všechno Kirchner s Tesařem. Kirchner měl všechno v hlavě, Tesař měl všechno v těch černejch sešitech, těsnopisem napsaný, na každýho něco věděl a držel to tak, že v podstatě se snažil, snažil se být nad věcí a opravdu dokázal lidi podržet a když se udělali průšvihy kolikrát, tak on to dokázal vyžehlit a zamíst, dokázal to utlumit, skončilo to u něj. Každý na každýho prostě něco věděl a Tesař byl natolik pevně v kramflekách, že to všechno ustál.“⁷⁵*

Podobně to vnímal i Karel Koňářík. Díky svému předchozímu zaměstnání mohl situaci ve VÚSAB porovnávat: *„Záleží na tom, kdo tam byl nasazený jako polytruk. V tý Škodovce, tam všechno byli straníci, ale nad nima byl dohled. Oni nepotřebovali vykonávat nějakou odbornou práci, oni byli jenom jako zástupci a to byli dohlížitelé a oni posílali ty zprávy dál. Takže to byli takový nějaký hlídači a to ve výzkumáku myslím... Tesař, Kirchner a prostě i řada dalších byli velice seriózní. Třeba když se vybíralo tenkrát na tu válku ve Vietnamu nějaký příspěvky, tak já jsem na to odmítl dát, jsem říkal já žádný války podporovat nebudu, no a Kirchner mě potkal na chodbě a řval na mě, Koňáříku, tys nedal na válku ve Vietnamu a já, ať si to platí někdo jinej, tyhle války a on, mi ti to ještě pěkně spočítáme! A křičel to nahlas, věděl, že mě nezastraší, ale aby lidi viděli, že se tam něco děje, to bylo divadlo, nikdy mi nic neudělali, seriózně se mnou jednal.“⁷⁶*

Sám Miroslav Tesař své zásluhy shrnul poněkud skromně: *„No, v té době se vyskytovaly též různé politické konflikty a v tom můžu říct, že i když jsem byl členem strany, jako většina nebo jako převážná většina tehdejší vedoucích, tak jsem nepovažoval za nutné, aby to kritérium*

⁷⁴ Rozhovor s Milanem Hofmanem, Jablonec nad Nisou, 30. 6. 2008

⁷⁵ Rozhovor s Karlem Vedralem, Liberec, 15. 6. 2009

⁷⁶ Rozhovor s Karlem Koňáříkem, Smržovka, 27. 11. 2009

politické bylo příliš zdůrazňováno, byla nějaká míra, co každé měl plnit a nestalo se tam, nebo nevzpomínám si, že by se tam stalo, že by se někdo musel usměrňovat.“

Rozhovořil se i o jednom konkrétním případě⁷⁷, který dopomohl k tomu, aby strana do chodu VÚSAB zasahovala co nejméně: *„Pro mě osobně to bylo moc velké zklamání (z událostí po srpnu 1968, pozn. autor) a řekl bych, že i ten stranickej život potom pokračoval v takovém rozumném duchu, tím že se nikdo nevyměnil a že tam nepřišel někdo nový. Já jsem znal ty jablonecký podniky některý, kde tam přišel nový kádrovák a tím pádem začal kolem sebe pálit, lidi odcházeli. Tak to v tom ústavu nebylo. Tehdy bylo nějaký rozhodnutí, že... předtím to byl jenom vedoucí kádrový referent, ale v tom období normalizace tak bylo rozhodnuto, že to má být náměstek pro kádrovou práci, čili vyšší šarže. A já jsem tehdy šel ke generálovi a říkal jsem mu, ten ústav je malá organizace, myslím že bychom ušetřili, kdybychom tam neměli náměstka kádrového, dyť by se o to mohla starat kádrová ředitelka na kádrovém ředitelství, nebo dohlížet na to a my bychom tam měli jenom samostatnou kádrovou referentku. A on mě to vodsouhlasil, tehdy. Takže to pomohlo hodně věcem, že.“*⁷⁸

Je samozřejmostí, že mezi zaměstnanci ústavu byli i lidé, kteří vstoupili do strany a nebyli tolik „tolerantní“ jako ostatní kolektiv. Nicméně těchto lidí byla menšina, jež se navíc dokázala přizpůsobit všeobecně panujícím podmínkám a atmosféře: *„Dělala tam personální ředitelku nějaká paní Dvořáková, to byla manželka technickýho ředitele ze ředitelství, generálního a on Dvořák byl velice schopnej člověk, politicky do ničeho nejel, já jsem ho znal z těch oponentur (...), ale prostě že by tam byl extra nějakéj politickéj tlak, to nemůžu říct. My jsem si jako dávali na pusu pozor, ale zase na druhé straně i před některýma straníkama v tom našem oddělení, dělal tam nějakéj Petr Dolejš, to byl průmyslovák, ale velice chytřej*

⁷⁷ O dalším, trochu úsměvném případě, který vypovídá o ředitelově benevolenci vyprávěl Karel Vedral: *„Tam byl domovník V. (zkráceno – pozn. autor), bejvalej policajt a ten vybíral partajní známky. A ten byl nebezpečnej v tom smyslu, že třeba my jsme všichni, nebo velká většina z nás, poslouchali Svobodnou a hlas Ameriky, všechno jsme věděli, jak se co děje, ale průšvih jednou byl a to jsem byl na koberečku u Tesaře, že jsme řešili otázku sklizně obilí v Sovětském svazu, protože oni víc zaselí než sklidili. Tehdy jsme si říkali, my houby víme co je hlad, tam to vědí. Ale bylo to o tom, že tam měli veliký sucho a nedokázali sklidit a měli strašně malý výnosy. No a Hlas Ameriky o tom vypravoval a my jsme to měli ve zkušebně a zapomněli jsme na to, že pod náma, tam to jde trubkama a tam byl ten blbej komunistickéh domovník a von to šel hnedka naprášit ředitelovi. A ředitel si nás zavolal, takhle si sed jak on seděl když někoho káral a řekl: „Pane inženýre, jestli si neuvědomujete, že otázka sklizně obilí v Sovětském svazu nepatří do naší práce, tak vás na to upozorňuju, nota bene řešit to ve zkušebně, když víme, že pod zkušebnou je kotelna, tak ... Takovýmhle způsobem mě prostě upozornil na to, že si máme dávat pozor na hubu, protože tohleto říct ve fabrice, tak asi jedem. (rozhovor s Karlem Vedralem, Liberec, 4. 8. 2009).*

Podobnou zkušenost měl i Milan Hofman: *„Bejval tady nějakéj domovník, Vacek a ten tenkrát donášel ředitelovi a ten to vždycky zase musel nějak tak lakovat. To byl chlap, kterej vyloženě třeba poslouchal dole ve sklepě, co se bavěj o patro vejš. To byl blázen, vopravdu, to byl dost takovej nebezpečnej člověk, kterej fakt donášel. Ale toho ten ředitel vždycky tak nějak zvládnul, aby se to nedostalo vejš, protože on byl samozřejmě musel bejt zodpovědněj za to, tak na to nereagoval, tak to vždycky tak nějak spláchnul tak šikovně, ale jinak tady nic nebylo, takovej jinej člověk.“ (Rozhovor s Miroslavem Tesařem, Jablonec nad Nisou, 20. 8. 2008)*

⁷⁸ Rozhovor s Miroslavem Tesařem, Jablonec nad Nisou, 15. 7. 2008

člověk to byl, on dělal s nějakým Stuchlíkem, tak prostě on vymýšlel a Stuchlík to praktikoval. Byli tam prostě takový pracovní dvojice a před tím Dolejšem jsme mluvili velice otevřeně, byli to všechno slušní lidi. Dokonce, když bylo pěkný počasí, tak někdo po ránu kouknul z okna a říká, dneska by to šlo. Ono se totiž říkalo, že jednoho pěkného dne půjdou do hajzlu, jako Rusáci, jo a to bylo prostě, když byl pěkný den, tak někdo říká, neslyšíte kroky?, jo prostě takhle se tam mluvilo. Pro někoho by to byla dostatečná záminka, aby na nás upozornil příslušné orgány. Byl tam jeden trouba, poněvadž inženýr Stuchlík tam bral rádio a pouštěl nám tam Svobodnou Evropu občas a jeden dobrák říkal, no chlapi, to bysme s tím měli něco udělat co nám tady pouští! Já jsem se na něj jenom podíval a říkal mu, ty se staraj o sebe. Přitom to straník nebyl, ale spíš policajti ho měli nějak zadrábkovaného.“⁷⁹

V každém kolektivu se vyskytnou spory, nic není černobílé. Konflikty se samozřejmě nevyhnuly ani VÚSAB. Ze strany vedení však byla snaha řešit tyto spory pouze v rámci ústavu a to na úrovni a v hierarchii vedení jednotlivých oddělení. Miroslav Tesař vzpomíná především na konflikty odborného rázu: „V ústavu nebyly nějaký větší konflikty. Ty odborný konflikty se řešily většinou v rámci jednotlivých oddělení. Tam bylo pět oddělení, každý to oddělení mělo svého vedoucího, pak tam byl jeden náměstek pro výzkum, čili když to byl větší konflikt, tak šel k tomu náměstkovi pro výzkum a ke mě se nedostalo už téměř nic a když, tak už jenom v té informaci, že to bylo tak a tak uzavřeno.“⁸⁰

Samozřejmě že se ani VÚSAB, přes jinak uvolněné „politické ovzduší“, nevyhnula povinná politická školení a náborů v duchu všeobecné veřejné a politické angažovanosti⁸¹. Narátoři ale takovou angažovanost odmítali i za cenu případných represí: „Jednou jsem dostal hodnocení, tak tam bylo psaný, že nejsem aktivní nebo něco takovýho. Co oni to po nás tenkrát chtěli, nějaký SČSP, Svaz česko-slovensko sovětskýho přátelství, tak to jsem teda řek, že tam nejdu. Ani z toho nikdo nedělal nějaký následky.“⁸²

„U nás taky nějaký politický školení bylo, ale z toho jsme měli všichni legraci, mělo se udělat školení na poučení z krizovýho vývoje, no tak se udělalo, to jsme se sešli, my jsme si tam četli a pan Sísr, ten byl z technickéjch služeb, to tam školil, no a možná, že náš Tesař zase

⁷⁹ Rozhovor s Karlem Vedralem, Liberec, 15. 6. 2009

⁸⁰ Rozhovor s Miroslavem Tesařem, Jablonec nad Nisou, 15. 7. 2008

⁸¹ Ač se vedou spory o přesnější vymezení definice „veřejné angažovanosti“, v podstatě šlo o „angažovaný přístup k plnění úkolů pracovních i společenských v každodenním životě, angažované postoje k celospolečenským záležitostem, aktivita jednotlivců i kolektivů při uskutečňování záměrů a cílů socialistické společnosti, zvyšování účasti pracujících na řízení a správě jak v místním, tak i celospolečenském měřítku, rostoucí a všeobecný rozvoj vzdělanosti a kulturní úrovně pracujících“ (Magdolen, E.: Formovanie socialistického spôsobu života. In: Vaněk, M. (ed): Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence. Academia 2009, str. 215)

⁸² Rozhovor s Milanem Hofmanem, Jablonec nad Nisou, 30. 6. 200

chodil do těch technickejch služeb. No vždyť to bylo kino, sranda to byla, takhle si to čenžovali.“⁸³

„Kdežto v tom Jablonci, že bysme byli nějak pronásledovaný nebo tak něco. Byli lidi, který, když přišli dělat nábor do VUMLU⁸⁴, tak se tam přihlásili bez nějakýho odporu, aby měli pokoj, ale prakticky to byli lidi indiferentní.“⁸⁵

„Nutili mě do VUMLU, to jsem řek, že nejdu. Já jsem musel ve Škodovce absolvovat tříletý partajnický školení pro nestraničky, protože v té době jsem už byl z partaje ven, ale prostě jsem měl pokoj, prosadil jsem si, že jsem nikam nešel. Takže nějaký hon na čarodějnice se v tom výzkumáku neděl.“⁸⁶

Nedílnou součástí života v komunistickém Československu byly slavnosti a oslavy. Měly především reprezentovat moc režimu, bezchybný chod státu a spokojenost jeho obyvatel. Byly typické především tím, že postrádaly spontánnost, veškeré nadšení bylo řízené a kontrolované; jejich náplní nebyla ani tak oslava konkrétní události, jako spíše propagandistická funkce.

Pro narátory byl obsah těchto akcí zcela vyprázdněn a proto se jich odmítali zúčastnit. Neúčast a nezapojení se do oficiálně pořádaných oslav a akcí však bylo bráno jako nesouhlas s režimem, stejně jako třeba nejití k volbám. Protože zabezpečení průběhu oslav spadalo na nejnižší úroveň vedení jednotlivých podniků, škol apod., bylo možno si tyto oslavy „přizpůsobit“. Ve VÚSAB tak díky jisté toleranci vedení dostávaly oficiální oslavy „neoficiální“ průběh: *„Tak my jsme tam těch oslav moc neměli, protože jako ... nebyly dost velké fondy, co by se na to mohlo dát, ale ty oslavy se dělaly buď že to bylo oslava, kterou organizovaly odbory a mohly ze svých prostředků na to přispět a něco přispěl ústav. Anebo byly oslavy neoficiální při některých příležitostech koncem roku, výročí, no a ... to se lidi složili, někdo přinesl něco v hotovosti, někdo na to přispěl, no a potom to vedení nebo ti vedoucí se starali, aby to nepřekročilo rozumnou míru, aby to nebylo slyšet příliš mimo ústav a když se tam rozumná míra dodržela, tak to přispělo i k tomu, že ten kolektiv se neformálně sblížil.“⁸⁷*

Zřejmá nechuť k nařízeným oslavám byla možná důvodem, proč narátoři hovořili spíše o oslavách neoficiálních, které pro ně měli v běžném životě mnohem větší význam. Ve VÚSAB

⁸³ Rozhovor s Karlem Vedralem, Jablonec nad Nisou, 4. 8. 2009

⁸⁴ VUML – zkratka Večerní univerzity marxizmu-leninizmu

⁸⁵ Rozhovor s Karlem Koňářkem, Smržovka, 16. 10. 2009

⁸⁶ Rozhovor s Karlem Koňářkem, Smržovka, 27. 11. 2009

⁸⁷ Rozhovor s Miroslavem Tesařem, Jablonec nad Nisou, 15. 7. 2008

se staly především formou, kterou se stmeloval kolektiv a také určitým způsobem bojkotu či protestu proti tehdejšího režimu, alespoň tím, že se mu mohly ve skupině podobně smýšlejících lidí tak říkajíc „mezi řádky“ vysmát, zkritizovat ho. Dobré vztahy se spolupracovníky byly pro narátory stejně důležité, jako nepolitická pracovní atmosféra:

„A když se dělala nějaká akce, třeba když se slavili nějaký narozeniny, tak se to slavilo v práci, nebyla tam nějaká ostraha, nic takže jsme tam mohli trčet do večera a nic se nedělo. Tak s námi seděl i ředitel. No a vyprávěl si stejný vtipy jako my, poslouchal stejný, smál se stejným, a že ty vtipy byly často politický a že jsme hledali ve všem mezi řádky a že jsme všichni uměli číst mezi řádky, že jsme tam leckdy viděli i to, co tam nebylo, protože vlastně když člověk hledá, tak najde nějaký náznaky v čemkoli.“⁸⁸

Kolektiv se stmeloval zejména během oslav narozenin, pracovních výročí, konce roku. Neformální oslavy neznamenal jenom přípitky k narozeninám. Důležitá byla také pracovní výročí: *„No myslím si dnes, že tyhleto neformální oslavy na pracovišti, buď se to zredukovalo silně nebo se to omezilo, no ale dřív to bylo běžnější. V té malé organizaci se to dalo líp uhlídat. Já jsem studoval taky dálkově a studovali tam se mnou pracovníci, kteří dělali na Poldovce v Kladně. Anebo vodsud' pocházeli, a ti tomu říkali, že se na Poldovce pěstuje Poldi Geist, duch Poldovky (smích) a pěstování toho Poldi Geistu mělo víc takovejch bodů. Tak tam například, když někdo měl kulaté výročí svoje, anebo kulaté výročí pracovního pobytu na Poldovce, no tak si ho ten šéf pozval, poblahopřál mu, něco mu věnoval, no a pak se to někde neformálně oslavilo. Já jsem tohleto zavedl taky v ústavu, že se sledovaly ty desetileté, patnáctileté, dvacetileté výročí a myslím si, že to pěstování toho VÚSAB Geistu mělo něco do sebe. A dodnes ve své siláži mám, tak mě to sekretářka vždycky každoročně dávala, kdo bude mít nějaký svoje výročí a kdo bude mět to pracovní kulatý výročí. A pomáhá to ten kolektiv stmelit.“⁸⁹*

Stmelování kolektivu přispívaly také akce jiného typu, jako byly podnikové rekreace a zájezdy (ty byly v socialistickém systému chápány také jako jedna z možných odměn za vykonanou práci). Narátoři proto vedle oslav vyzdvihovali při upevňování kolektivních vztahů společné sportovní a další akce: *„Ve výzkumáku byl bezva kolektiv. Celý výzkumák byla bezva jedna velká parta. Tam se dělalo takových akcí! Ať už v pracovní době nebo po pracovní době. My jsme se z toho TEI velice často domluvili, chodili jsme na výlety společně, organizovali akce, jako že jsme v zimě šli na Bramberk. Jo a vyhráli jsme socialistickou soutěž! Vyhráli v uvozovkách, protože každý rok nějaký oddělení vyhrálo, aby to bylo*

⁸⁸ Rozhovor s Hanou Juříkovou, Jablonec nad Nisou, 3. 9. 2008

⁸⁹ Rozhovor s Miroslavem Tesařem, Jablonec nad Nisou, 15. 7. 2008

spravedlivě rozdělený. Dostali jsme za to jako finanční odměnu. No pár korunek, kdyby se to rozpočítalo, tak by to vyšlo maximálně stovka na osobu, tak jsme si řekli, že nám to až tak moc nepomůže a uděláme si výlet. Vzali jsme si igelitový pytle, šli jsme na Bramberk, dali jsme si večeři, skleničku vína, koukli jsme na večerníček, protože tam běžela televize a pak jsme na pytlích jeli do Lučan a bylo to úžasný. A jezdili s námi i vedoucí, protože, víš co, on byl ten náš vedoucí taky takhle malinkej vedoucí.“⁹⁰

Karel Koňářík rád cestoval, byl to jeden z jeho mnoha koníčků. Podnikové rekreace proto uvítal, některé dokonce organizoval a průvodcoval na zájezdech: „*To jsme začali dělat ty zájezdy do Tater a protože nás ve výzkumáku bylo sto šedesát, tak zprvu nám jeden autobus nestačil, to byl takový zájem obrovský. A zájezdní výbor, to byl tenkrát ten pan Vrána, ale ten jezdil s náma, takže to bylo úplně perfektní, pohodové. Po týdle stránce bych řekl, že tam ti lidi odvedli svoje. I po tý eróhácké stránce. A to jsem naplánovali túry, chodili jsme pětadvacet, pětatřicet kilometrů no a večer se lidi osprchli, povečeřeli, vzali jsem kytary a do dvou, do tří do rána se hrálo, zpívalo. To nás v takovýhle místnosti sedělo třicet, tam se hrálo, tam se tančilo, takže všechno. Opravdu, kolektiv vynikající.“⁹¹*

5.2.2. „Bílá vrána“ – Výzkumný ústav skla a bižuterie jako útočiště perzekvovaných

Kolektiv VÚSAB byl tvořen mladými lidmi, absolventy, kteří zde nastoupili po vysoké škole („*V tom sedmdesátým jsem nastoupil do výzkumáku, protože Tesař tehdy byl ředitelem toho výzkumáku a on si mě v podstatě tak trochu vyhlíd ve škole. Tehdá nebyli žádný umístěnky, to už umístěnky dávno skončili a on si vybíral lidi, o kterých si myslel, že mu k něčemu budou.“⁹²*) Výzkumnou základnu však představovali starší a zkušenější pracovníci. Nabírání nových zaměstnanců bylo takřka vždy podmíněno spíše jejich odbornou způsobilostí než politickým profilem a kádrovými požadavky.

V souvislosti s čistkami a prověrkami v začátcích normalizace muselo mnoho pracovníků opustit své pozice a přejít na pracoviště s nižšími kvalifikačními nároky⁹³. Některá pracoviště však nebyla pro režim mnoho důležitá, dokonce zde bylo možné „odkládat“ i politicky nežádoucí osoby. V Jabloneckém VÚSAB našlo nemálo takto perzekvovaných lidí výborné

⁹⁰ Rozhovor s Hanou Juříkovou, Jablonec nad Nisou, 3. 9. 2008

⁹¹ Rozhovor s Karlem Koňáříkem, Smržovka, 16. 10. 2009

⁹² Rozhovor s Karlem Vedralem, Jablonec nad Nisou, 15. 6. 2009

⁹³ Pokud se nerozhodli emigrovat a zkusit se uplatnit v zahraničí. Po srpnu 1968 opustilo ČSR 127 000 lidí. Mnoho z nich byli odborníci. (Vaculík, J.; Čapka, F.: Nástin českých dějin 20. století. Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, Brno, 1999)

zázemí a často také práci odpovídající jejich kvalifikaci: „*Opravdu, kloubouk dolu, proti jinejm fabrikám, ten výzkumák si myslim, že prošel se ctí. Tam i v tý knihovně byli lidi, který jinde nevyhovovali, ale tam si mohli v klidu dělat svou práci.*“⁹⁴

Zásluhu na tom měl především ředitel ústavu Miroslav Tesař. I když musel navenek podporovat „normalizační“ režim a být členem strany, dovedl jako vědec ocenit kvality svých kolegů, kteří se ocitli v politické nepřízni; jeho přístup kontrastoval s přístupem mnohých tehdejších vedoucích činitelů, protože pro něj nebyli tito ostrakizovaní lidé přítěží, ba právě naopak, vnímal je jako velký přínos pro vědu i pro kolektiv ústavu: „*Tam byla spousta vyhozených partajníků, když dělali v tom osmašedesátým čístku. A Tesař si to vždycky dokázal a uměl vybrat, poznal, co v kom je a oklopil se lidma, co něco uměli a všechno co je ve sklárnách, všechno co je v Preciose má původ v tom výzkumáku, to jsme dokázali udělat. Udělali jsme pro ně kus práce, málo platný. A v pohodě, tam byla taková dobrá, já nevím, dělná, pohodová atmosféra. Fakt v tý práci jsem byl rád.*“⁹⁵

Podobně o tom hovořil i Karel Koňářík: *A řekl bych, i vedení. Technickéj ředitel, pod kterýho jsme patřili, Kirchner, Tesař, ten byl ve svý kanceláři a jen takový pracovní věci řešil. Dělali se schůze, tak jak to bylo zavedený, ale prostě, řekl bych, že tam bylo dost uklizených lidí, kteří někde nevyhovovali politicky, ale odborně byli na výši, takže je nechali v klidu dělat. A do nikoho prakticky nikdo politicky taky moc neryl.*⁹⁶

Hana Juříková v tomto směru považovala VÚSAB za „bílou vránu“: „*Ve výzkumáku to bylo neobvyklý. Říkali jsme si, že ten ředitel musel být buď dobře zapsanej, že si tohle mohl dovolit nebo v tom uměl chodit. Nemůžu proti němu říct jediný křivý slovo. A kolik lidí se v tom výzkumáku schovalo z různých míst nebo organizací, vyloučených ze strany a přesto tam mohli volně dýchat, nikdo je neutlačoval. A určitě musel být ve straně, jinak by nemohl být ředitel. Ale nikdy jsem se s ním o tom nebavila. Jestli to bylo z ctižádosti, dosáhnout nějakýho postavení, nevím. Ale určitě musel podávat nějaký hlášení, to znamená když tam ty lidi mohli být a nikdo je nepronásledoval, tak ta hlášení nebyla negativní. A jestli tam někdy někdo donášel, tak to byl domovník. Ten výzkumák byl bílá vrána. A i to, že se tam sešla velká skupina lidí intelektuálů, protože většina tam byla vysokoškoláků, kteří většinou byli trošku posunutý. A jaký jsme tam vedli debaty, o čem všem se tam mluvilo.*“⁹⁷

Asi nejlepším a možná nejvýstižnějším příkladem člověka pronásledovaného komunisty, který nakonec našel útočiště právě ve VÚSAB, byl většinou narátorů zmiňovaný Čestmír

⁹⁴ Rozhovor s Karlem Koňáříkem, Srmžovka, 16.10.2009

⁹⁵ Rozhovor s Karlem Vedralem, Jablonec nad Nisou, 15. 6. 2009

⁹⁶ Rozhovor s Karlem Koňáříkem, Srmžovka 16.10. 2010

⁹⁷ Rozhovor s Hanou Juříkovou, Jablonec nad Nisou, 12. 6. 2008

Šíkola⁹⁸. Milan Hofman jej zmínil jako jednoho z několika perzekuovaných lidí: „Tady bylo dost lidí, který na tom v tom osmašedesátým byli dost špatně a nevim, jak to ten ředitel dělal, on byl teda vynikající diplomat, tak těch lidí tady bylo schovanejš dost, který tady přežili. Buďto proto, že to byli jeho kamarádi, jako třeba ten Neumann, že jo, ten tady dělal něco jako účetního, ale aspoň měl práci anebo tady byl nějaký pan Šíkola. Ten byl v Anglii, to byl výsadkář. A to byl vynikající chlap. Ten tady dělal ekonomu a to byla vynikající hlava a ředitel prostě věděl, že to je dobrej, tak si ho tady nechal. A dost lidí tady bylo, těch, co byli po tý politický stránce perzekuovaný.“⁹⁹

Takhle na Čestmíra Šíkolu vzpomínala Hana Juříková: „Ve výzkumáku se totiž schovávali míň pohodlný lidi. Tedy pro režim. Viz Čestmír Šíkola. To byl vlastně strašně zajímavěj člověk. On studoval v době, na začátku války a po těch nepokojích kolem pohřbu Opletalova, tak byl zatčenej, věznili ho v Ruzyni s dalšími studenty a jemu se nějakým způsobem podařilo, když je někam vedli, utýct z toho transportu, takže se nedostal do koncentráku. A podařilo se mu přes Polsko, Maďarsko dostat se nejdřív na Střední východ, pak byl ve Francouzský armádě, jenže to už bylo v době, kdy Francie byla okupovaná zčásti a vlastně ta francouzská vláda byla tak spíš proněmecká, takže i ti vojáci neměli příležitost příliš bojovat, spíš byli stažení někde i do ústraní. Takže jemu se podařilo dostat do Anglie a tam se mu podařilo výcvik radistickej dostat, on nebyl pilot, ale radistickej výcvik a pak vlastně tady shodili celou tu skupinu, ta jejich skupina se jmenovala Clay a byli na severní Moravě. Vlastně sbírali informace a předávali je, vysílali. Pak je nakonec někdo udal, ale podařilo se jim, že všichni to z tý skupiny přežili. No a pak někde, myslim v osmačtyřicátým nebo devětačtyřicátým, to už nevim přesně, ho zavřeli, byl zavřený tuším tři roky nebo čtyři, nevim přesně. No a pak, vlastně školu vysokou nemohl dokončit, pak ho zavřeli, takže neměl příležitost. Pak pracoval v Horní Bříže v nějaký kaolince nebo v něčem takovým a protože tam pracoval v podstatě jako dělník. Z tý pozice dělnický mu dovolili, aby dálkově vystudoval vysokou školu, takže on nakonec vystudoval tu chemickou technologii. Jestli byl od začátku zaměřenej na sklo to

⁹⁸ Čestmír Šíkola byl český voják a národní hrdina, příslušník západního protinacistického odboje a politický vězeň komunistického režimu. Za druhé světové války uprchl na západ a později se dobrovolně přihlásil k parašutistickému výsadku na české území. Jeho skupinou byla úspěšná Clay-Eva, která je považována za jednu z nejúspěšnějších vůbec. V roce 1948 byl zatčen a ve vykonstruovaném procesu řízeném prokurátorem Vašem odsouzen ke dvěma letům vězení. Po propuštění mohl jako člověk s politickým škrálopem vykonávat pouze manuální práci a komunisté mu nedovolili studovat. Dokončit vzdělání mohl až neuvěřitelných 9 let po válce. Až do revoluce v roce 1989 se o jeho činnosti nemluvalo. Teprve po pádu komunismu se veřejnost dozvěděla pravdu, která byla dlouho překrucována a zatajována. Od prezidenta převzal medaili za statečnost a byl povýšen do hodnosti plukovníka. S předsedou KSČM Miroslavem Grebeníčkem vedl dlouholetý soudní spor, protože Grebeníček zpochybnil význam a smysl protinacistických výsadkových skupin. Čestmír Šíkola spor prohrál. Zemřel 28. února 2008 v devětaosmdesáti letech.

⁹⁹ Rozhovor s Milanem Hofmanem, Jablonec nad Nisou, 30. 6. 2008

nevím a v pětadesátém nastoupil do výzkumáku přímo v Jablonci. On byl z Malý Skály, takže to měl lepší než v tý Horní Bříze a pracoval ve skupině broušení skla. Pracoval tady normálně, vlastně žádný nějaký pronásledování kvůli tomu nebylo. Další byl pan Neuman, kterej byl ředitelem Preciosy nějakou dobu. Pak ho vyhodili ze strany, asi po osmašedesátým a tím pádem i z ředitelskýho postu. No a nastoupil ve výzkumáku a tam dělal ekonoma.“¹⁰⁰

Ředitel Tesař, který stál v samých počátcích vzniku VÚSAB a měl tak zájem na jeho rozvoji, se vždy snažil o to, aby v ústavu pracovali odborně způsobilí lidé a aby jim poskytl co nejpríznivější podmínky pro práci. Dobré pracovníky chtěl udržet v ústavu mnohdy i za cenu nepříjemností, sankcí či sporů s vedením na generálním ředitelství. Měl zájem na tom, aby případné spory, kolektivní, pracovní i politické, zůstávaly na půdě ústavu. Ne vždy se mu to však podařilo. Na jeden konkrétnější případ kádrového přestupku si vzpomněl Karel Vedral: „Jediné, co tehdy Tesař neustál, byla velká akce proti Jehovistům. A jednoho toho jehovistu vyhodili, nebo on spíš odešel sám. Požádal o to, aby ho z výzkumáku propustili, oni ho nevyhodili a on šel do skláren s mašinou, kterou skonstruoval, šel dělat strojníka. Pak jsme dělali další tři podobný mašiny a on to ošéfoval, takže nebylo těžký, udržet ty mašiny v chodu.“¹⁰¹

Miroslav Tesař „akci proti Jehovistům“ upřesnil: „Když vzpomínám, jestli jsme neměli nějakej takovej kádrověj průšvih, tak si vzpomínám na jednu věc. Já jsem tam přijímal lidi, především podle pracovních předpokladů a nějakého takového, řekl bych rozumného politického minima. A přijal jsem tam dva manžele, kteří se přistěhovali do Jablonce a dozvěděl jsem se potom podle dotazníku, že jsou to členové svědků Jehovových. Možná to znáte, co to je, oni jsou dost takový, mají své náboženství a pracovně se tam docela osvědčili, spolehlivý. No co jsem od nich očekával, tak plnili, ale pak přišli volby a oni nešli volit. U ní, tak řekli důvod, že je nemocná a on přímo tomu kdo tam potom k němu přišel a zval ho znovu, aby šel k volbám, tak řekl, že jeho náboženské přesvědčení tomu neodpovídá, že volit nepude (úsměv). No a byl z toho průšvih, já byl volanej na sekretariát, a po projednání, když mě vdrhli rejžákem, no tak to dopadlo tak, že navrhli řešení, aby z ústavu odešel do nějakého výrobního bižuterního podniku. Já jsem to vodsouhlasil, protože viděl jsem, že těžko, no a tehdy zájem měli Jablonecké sklárny, tak on přešel do Jabloneckých skláren. Nemůžu říct, že by mě to všechno vodpustil, ale když jsme se pak někdy setkali, tak jsme pár slov promluvili, no a když teď po Sametové revoluci sem opakovaně chodili členové Svědků Jehovových, protože oni dělali takový nábor. Já jsem jim vždycky říkal, já vaše učení znám, protože jsem

¹⁰⁰ Rozhovor s Hanou Juříkovou, Jablonec nad Nisou, 12. 6. 2008

¹⁰¹ Rozhovor s Karlem Vedralem, Jablonec nad Nisou, 15. 6. 2009

pracoval v ústavu, kde pracoval, teď jsem ho jmenoval, a oni říkali, my ho známe, to je náš šéf v Liberci (úsměv), no tak takhle na dálku jsme o sobě věděli.“¹⁰²

5.2.3. Ohodnocení za odvedenou práci

V době normalizace bylo ohodnocení pracovníků vědy a výzkumu nízké. Ve srovnání s vyspělými státy, kde byla kvalifikovaná práce nejdůležitějším zdrojem pro rozvoj ekonomiky, ukázal se vysoký podíl manuálních pracovníků a o dost nižší podíl pracovníků s vyšší vzdělaností ve struktuře československého průmyslu velmi neefektivní. Byrokratizace mezd přerostla do obřích rozměrů. Centrálně plánované limity mezd nebyly dodržovány, takže mzdy dělníků rostly, zatímco platy pracovníků zejména v nevýrobní sféře zaostávaly.¹⁰³

Své finanční ohodnocení narátoři zmiňovali jako nedostatečné. Hana Juříková se, možná trochu paradoxně, pokoušela zvýšit svou výplatu zlepšením své kvalifikace a vzděláním:

*„S platem není člověk nikdy spokojený. A my jsme moc velký platy neměli. Já jsem si vyvzpomněla, když jsem žádala pana ředitele Tesaře, aby mi zvýšil plat, tak on mi řekl, že sice mám vysokou školu, ale ne odbornou, tak jsem měla pocit, jako bych vysokou školu neměla. Tak jsem si řekla, tak já ti ukážu, pane řediteli a přihlásila jsem se na chemicko-technologickou, protože chemie mě vždycky bavila. No, takže jsem se teda jako pokusila, samozřejmě jsem se nějak připravovala, ale zkoušela jsem to dvakrát, ne-li třikrát, ale ani jednou jsem neudělala ty zkoušky. Protože stihnout za rok nebo dva nebo tři co člověk dvacet let nedělá a přitom mít rodinu a práci, tak to se dost dobře nedá, abych se připravila na ty zkoušky tak důkladně. A když pak s větším odstupem jsem si to zvažila, tak možná kdybych se tam dostala tak bych to stejně nezvládla a nedodělala, nevím. No a pak jsem objevila možnost, se objevila vysoká škola ekonomická postgraduální studium na vědecko-technický informace, tak jsem dělala to.“*¹⁰⁴

V ústavu pracovali převážně vysokoškolsky vzdělaní lidé. Většina pracovníků mimo vedoucí pozice nebyla ve straně a odmítala do ní vstoupit. Vážili si toho, že se na svém pracovišti mohou v klidu věnovat své odborné práci a že nejsou politickým režimem, se kterým nesouhlasili, příliš svazováni. Dá se říci, že toto pro ně bylo určitou formou odměny nebo výhody. Právě proto, že se jednalo o vysokoškoláky, lidi vzdělané, se

¹⁰² Rozhovor s Miroslavem Tesařem, Jablonec nad Nisou, 15. 7. 2008

¹⁰³ Kalinová, L. K sociálním dějinám Československa v letech 1969 – 1989. Studie z hospodářských dějin č. 12. Praha, VŠE, 1999

¹⁰⁴ Rozhovor s Hanou Juříkovou, Jablonec nad Nisou, 3. 9. 2008

širokým rozhledem a hlavně se zájmem o svůj obor, představoval pro ně „klid na práci“ bez politického útisku a „šmírování“, který jim ústav poskytoval, obrovské pozitivum. A to pro ně znamenalo víc než lepší mzdové podmínky nebo komunisty hojně deklarované sociální jistoty.

Karel Vedral podal kvůli nízkému platu ve VÚSAB výpověď. Opět to ale bylo vynikající pracovní zázemí a kolektiv, kvůli kterému se do ústavu vrátil a setrval zde až do důchodu: *„Peníze jsme neměli velký. Já jsem dával třikrát výpověď kvůli penězům. Měl jsem pak tři děti, chodil jsem na různé brigády a kolikrát jsme sušili hubu, takže mě to štvalo. Protože ve fabrice měli... My jsme třeba udělali hlavičkovej stroj a měli jsme dva a půl tisíce korun a ty lidi, co to tam potom ve fabrice obsluhovali, měli o tisíc korun víc a přitom je vůbec nezajímalo jak to funguje. Když se něco porouchalo, tak hned, kluci, nejde to! a museli jsme jít sobota, neděle, noc a uvít do provozu. No prostě dělnická třída, z tohodle důvodu, jinak by jim tam nikdo na šichty nedělal.(...) Takže já jsem měl třikrát zaječí úmysly. To byli konkrétní firmy, kam jsem mohl jít, ale když jsem si to pak všechno zhodnotil a když jsem tam pak přišel a bylo to samý soudruhu a musíme a já nevím, směrnice a takovýhle kydy a jedno z toho byl třeba zkušební ústav. To se mě to tadyhle svíralo, jak to tam bylo utážený. Měl bych třeba o pětset korun víc, ale to mě za to fakt nestálo, vopravdu ne. To bylo takový poučení, takže jsem tam vydržel až do toho důchodu, furt jsem byl kmenovým zaměstnancem. To bylo takový pohlazení po duši v tom, co tady bylo ve fabrikách a že jsme dost pro fabriky dělali, takže jsme věděli, jak to ve fabrikách chodí“.*¹⁰⁵

Podobně to vnímal i Karel Koňářik. Také pro něj byla důležitější možnost, vykonávat povolání, které si zvolil než vysoký plat: *„Spokojenej jsem byl po týdle odborný stránce, to mě naplňovalo. Člověk do těch věcí musel vidět, když s tím sklem dělal, takže tohle mě naplňovalo. Samozřejmě, že mi vadilo, že mám málo peněz, ale to není v tom životě všecko.“*¹⁰⁶

Kromě finanční odměny bylo pro Milana Hofmana důležité i uznání za dobře odvedenou práci, ale nikoli formou, kterou propagoval režim. Nestál o vyznamenání, jež měla nedostatečné finanční ohodnocení kompenzovat. Problém viděl i v širším vedení podniku, které výsledky pracovníků výzkumu podhodnocovalo či je chápalo jako něco samozřejmého, jako splnění plánu: *„Když se něco povede, tak vám nikdo neřekne ani děkuju a když se něco nepovede, tak ty okolo, který toho taky moc neudělaj, ale který se živěj tím, že strašně kecaj,*

¹⁰⁵ Rozhovor s Karlem Vedralem, Jablonec nad Nisou, 15. 6. 2009

¹⁰⁶ Rozhovor s Karlem Koňářikem, Smržovka, 27. 11. 2009

*tak vám začnou nadávat. (...) Jó někdy tady byly takový záchvěvy, že třeba dali někomu nějaký vyznamenání, ale to zas nikoho moc nebralo.“*¹⁰⁷

Veškerá výroba za normalizace byla plánována centrálně. I odměňování bylo podřízeno plánování a plnění plánovacích ukazatelů. Pokud se nedodržely, přicházely sankce. O postizích hovořil především Miroslav Tesař, který měl jako ředitel podniku za splnění normativních ukazatelů zodpovědnost: *„To že se neplnil plán, to se mohlo stát. A byly dvě možnosti. Zdůvodnit nebo najít důvody, které byly uznány a že se teda ten termín prodloužil, ten plán se změnil anebo se ty důvody nenašly nebo nebyly uznány, protože vždycky se nějaký důvod řekl, no a potom byly postihy v prémiech. V krajních případech to vedlo i k tomu, že byl ten vedoucí úkolu změněnej anebo nějaký ten kolektiv, kterej ten úkol řešil, tak byl nějak doplněnej. Plán ústavu kontrolovalo generální ředitelství a kontroloval ho taky ten podnik, pro kterej byl ten úkol řešenej. A tihle všichni museli souhlasit buď s tím, že ty důvody neúspěchu jsou věcné a že se tedy může prodloužit, no a když to uznáno nebylo, tak byl potrestanej ředitel, vedoucí oddělení, vedoucí úkolu a i ti řešitelé. O mě rozhodovalo generální ředitelství, o mejch náměstcích taky rozhodovalo generální ředitelství, no a vo těch dalších se už rozhodovalo v rámci ústavu. No, staly se ty případy, ono to bylo i na podnicích, když bylo komplexní hodnocení, tak většinou tomu řediteli se něco našlo, kvůli čemu se něco z těch ročních prémie zrublo, no ale takovej je život.“*¹⁰⁸

5.2.4 Studium na vysoké škole a vztah k vládnoucí straně

Většina pracovníků VÚSAB měla vysokoškolské vzdělání. Stejně tomu bylo i u vybraných narátorů. Je proto trochu samozřejmé, že narátoři vzpomněli ve svém vyprávění také na školní léta. Možná to bylo i tím, že někteří z nich prožili na vysoké škole přelomové události.

Na studium nejvíce vzpomínala Hana Juříková, a ještě po letech také s úsměvem: *„Na vysoký škole se mi líbilo. Strašně moc, na to vzpomínám. A dlouhá léta, kdykoli jsem přijela do Prahy, na fakultu, tak jsem si to obešla.“*

Narátorka prožila své studium v době uvolněných poměrů před Pražským jarem, kdy obecně stoupal zájem o společenské dění, o kulturní, politická a odborná témata, uvolnil se dovoz do té doby téměř nedostupné zahraniční literatury: *„Pražský jaro jsme zažili, to jsme*

¹⁰⁷ Rozhovor s Milanem Hofmanem, Jablonec nad Nisou, 30. 6. 2008

¹⁰⁸ Rozhovor s Miroslavem Tesařem, Jablonec nad Nisou, 15. 7. 2008

byli ještě v Praze, takže tím jsme žili, když odstoupil Novotný a volil se nový prezident, když se vybíralo, kdo to bude, jestli Černík nebo Svoboda. A i celý naše studium, my jsme studovali v relativně velmi svobodný době, na to jak to všechno bylo, protože se daly koupit knížky filozofů, jako byl Ernst Fišer, Sartrovy knížky, dokonce Sartre přijel do Prahy, přednášel nám na fakultě, ve velký aule bylo shromáždění. Takže takovýhle lidi mohli jezdit, dokonce bylo i volnější, že jako jsme mohli vyjet. Ne příliš, ale přeci jenom volněji, než to bylo předtím.“¹⁰⁹

Vládnoucí strana se v době „normalizace“ snažila o uchování a posílení socialistického charakteru školství a o výchovu náležitě politicky vzdělaných lidí. Ani povinné hodiny politické výchovy narátoři nevnímali jako něco, co by jim v jejich studiu bránilo nebo kvůli čemu by chtěli studium ukončit: *„Ty hodiny marxismu-leninismu, samozřejmě, bez toho by to nešlo. To nešlo ani později, když jsem dělala postgraduál, to byla nejdůležitější část postgraduálu, dobře polovina. (...) A zas na tyhle odborný předměty byli přednášející zase jaksi uznalý a velkorysý a píš se ty zkoušky vedly formou takovýho rozhovoru.“*

„Já jsem měl tu kliku, že po celou dobu studování jsme v životě nemuseli říct soudruhu profesore nebo soudruhu, my jsme pořád jenom pane, pane.“

Velmi důležitým předpokladem pro přijetí na vysokou školu v době „normalizace“ byl správný „původ“¹¹⁰ a kádrový profil. Po celou dobu existence komunistického režimu byli uchazeči o studium více či méně selektováni a to zejména podle kádrově politických měřítek. Snaha o tzv. demokratizaci vysokoškolského vzdělávání spočívala v tom, aby na školách byli poměrně zastoupeny všechny sociálně-spoločenské struktury. Tímto krokem však docházelo k pozitivní diskriminaci potomků z dělnických rodin, kteří byli při výběru na školu upřednostňováni před dětmi z jiných sociálních poměrů.

Žádný z narátorů neměl s přijetím na vysokou školu větší potíže: *„Já jsem neměl problém dostat se do školy. Tam ten problém neměl asi nikdo. Já jsem celý to studování byl duševně spřízněnej se všema, kromě tří nebo dvou.“¹¹¹*

Hana Juříková měla dobré „politické předpoklady“ pro přijetí na vysokou školu, ačkoli o studiu ze začátku nepřemýšlela: *„Ani jsem nikdy neuvažovalo o vysoký škole, vzhledem k tomu, jaký měla máti plat. No a víš co, když si to tak vezmu, tak já jsem vlastně měla dobrý předpoklad jít na vysokou školu nebo být přijata, protože vlastně moje rodiče byli dělníci.“*

¹⁰⁹ Rozhovor s Hanou Juříkovou, Jablonec nad Nisou, 3. 9. 2008

¹¹⁰ Zejména v letech 1968-1968 byly na přihláškách na vysoké školy a dalších podobných formulářích zkoumány i politické postoje rodičů. Politická spolehlivost tak byla totalitním režimem definována jako dědičný znak. (Urbásek, P. Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2008)

¹¹¹ Rozhovor s Karlem Vedralem, Jablonec nad Nisou, 15. 6. 2009

*Vlastně jeden z impulsů, proč jsem šla na vysokou školu bylo, že jsem zoufale nechtěla jít do kanceláře a dělat celý život nějakou účetní práci, která mě nebavila.(...)*¹¹²

Karel Koňářík musel kvůli nástupu na vysokou školu vstoupit do strany, byl v ní ale jen krátce a pro roce 1968 z ní dobrovolně vystoupil: *„Když jsem šel na vysokou, tak za mnou přišli, už po maturitě a že jako jsem měl dobrý prospěch a že mám jít na tu technickou vojenskou akademii a že by mě přijali do strany. No tak to jsem zpozorněl, s tátou jsem to prodiskutoval a tenkrát nikdo nevěděl, kdy to skončí, protože každá říše trvala minimálně tři sta let, ať to byla římská nebo jakákoli jiná, no a tady se vědělo, že ten komunismus jen tak neskončí. No a odmítnout jsem to nemoh, když mě to nabídli, tak jsem vstoupil do partaje, ale v tom osmašedesátém v květnu, když se to uvolnilo, tak jsem vrátil partajní průkaz.*

Vztah ke straně měli narátoři negativní. Až na Miroslava Tesaře a přechodně i Karla Koňáříka nebyli narátoři ve straně a odmítli do ní vstoupit, i když si byli vědomi toho, že to pro ně může mít, asi nejvíce po pracovní stránce, negativní důsledky: *„Naštěstí jsem jako učitelka (první zaměstnání Hany Juříkové – pozn. autor) nemusela být ve straně. Nikdy mě nikdo nenutil vstoupit do strany, to bych v té škole nezůstala. A nevstoupila bych, to vím určitě.“*¹¹³

Karel Koňářík byl ve straně pouze kvůli vysoké škole. Už na ní ale zažil „politické rozčarování“: *„Já jsem zažil poprvé takovejhle šok v Brně, tam fakulta pořádala takzvané „beanie“, to bylo křtění nových studentů z prvního ročníku. Nejprve byl průvod velké a odpoledne fotbalové klání studenti versus profesori a asistenti. A to byl průvod, tam šlo dvacet třicet tisíc lidí. Já mám z toho ještě schovaný fotografie někde, to bylo velice vtipně nachystaný, opravdu ti študáci tomu věnovali a večer býval takový ples. Jenže najednou to policajti zakázali, poněvadž v Praze to zase byla policejní provokace, tam byl u toho Máchy nějaký projevy a prostě potřebovali dát studentům najevo, že si nemůžou moc foukat, tak tam to zakázali. Pročež študáci se na to vykašlali, šli tam a to bylo na Pořící u té fakulty a šlo se Brnem prostě na stadion hrát se fotbal. Přitom na střechách byly kamery, filmovali to a pak vytáhli ty známé obličej, a kdo tam byl s tebou, kdo je todle a todle, prostě zpovídali ty lidi. A tenkrát jich asi kolem dvaceti vyhodili ze čtvrtého ročníku. Což když už je ve čtvrtém ročníku a přitom vyházeli ty nejchytřejší lidi. Prostě byla to čuňárna největšího ražení. Já jsem byl ještě v partaji a protože jsem nějaké znal, ty dvě kolegyně na přednáškách sedávali vedle mě, tak jsem šel jednak na předsedu partaje, pak na kádrového, to byl estébák nastrčenej, kterej tam*

¹¹² Rozhovor s Hanou Juříkovou, Jablonec nad Nisou, 3. 9. 2008

¹¹³ Rozhovor s Hanou Juříkovou, Jablonec nad Nisou, 12. 6. 2008

tu fakultu hlídala a on mi říkal, já s tím nemůžu nic dělat! To jde všechno z vrchu, nezlob se na mě, já ti to říkám, ale nesmíš to nikde říct. Čili ti lidi svým způsobem odváží, na tu dobu, zejména v těch šedesátech letech. Tak je vyházeli z fakulty a za rok je nechali v tichosti vystudovat, to bylo prostě... Takže jsem viděl, že to nerozhoduje nějaký děkan nebo rektor, to šlo úplně mimo ně všechno.“¹¹⁴

Svůj rozchod se stranou vysvětlil jako rozčarování z toho, že strana prezentuje něco jiného než činí a že její ideje jsou falešné: *Byla to jako organizace odporná. Ale to jako mladý člověk jsem teprve začal vnímat co se děje v té společnosti a tam jsem pochopil, že prakticky tady nejde o žádnou politiku a nějakou budoucnost dělnické třídy, ale že je to vojensko-policejní diktatura, která si dělá co chce. Tady nešlo o žádnou dělnickou třídu, o blaho pracujících, to byla prostě jen kamufláž a proto jsem se jim vyhýbal. A když jsem přišel sem (do VÚSAB – pozn. autor), tak jsem taky nevěděl do čeho jdu, ale hned mi tak jako kolegové naznačili, že se nemusím ničeho bát.“¹¹⁵*

Karel Vedral do strany nevstoupil, ačkoli byl k tomu přesvědčován svým otcem. Mezi těmito dvěma se ve vztahu ke straně možná projevují generační rozdíly. Jeho otec byl sociální demokrat, který zůstal ve straně možná kvůli svým ideálům nebo ideové myšlence. Pro jeho syna byly již představy strany čímsi vyprázdněným, byla pro něj symbolem nespravedlnosti a neefektivnosti: *„On (otec – pozn. autor) byl totiž komunista a to bylo, to bylo, kdybyste někdy slyšela naše debaty... Pracovně jsme se shodli, ale politicky ne. On vždycky říkal, seš mladý a blbej, ty z toho vyrosteš. A nevim, co by říkal dneska, já jsem z toho nevyrost. On byl nějaký sociální demokrat, od malička a pak když je sloučili, no tak pak byl komunista. A díky tomu, se samosebou dostal na všechny ty místa, že byl vedoucí. A maminka ta byla vždycky anti, nikdy nebyla ve straně. (...) Taky mě na škole lákali do partaje, jenže já jsem byl pořád nezralej, to jsem se z toho dokázal pěkně vyvlíct, já jsem byl vždycky anti.“¹¹⁶*

5.2.5. „1968“ a „1989“ – přelomové události očima narátorů

Je pochopitelné, že narátoři velmi citlivě reflektovali dva nejvýznamnější politické mezníky. Události ze srpna 1968 a listopadu 1989 je zasáhly jak pracovně, tak i v soukromí. V rozsahu

¹¹⁴ Rozhovor s Karlem Koňářkem, Smržovka, 27. 11. 2009

¹¹⁵ Rozhovor s Karlem Koňářkem, Smržovka, 27. 11. 2009

¹¹⁶ Rozhovor s Karlem Vedralem, Jablonec nad Nisou, 15. 6. 2009

jedné bakalářské práce není možné analyzovat tato období hlouběji a ani to není mým cílem. Přesto nepovažuji za irrelevantní zmínit zde, jak tyto přelomové události narátoři prožívali, protože je ovlivnily v jejich dalším životě. Životopisná vyprávění cenným způsobem přinášejí autentický pohled „obyčejného“ člověka na „velké dějiny“ a i tento aspekt jsem chtěla ve své mikrosondě do života pracovníků VÚSAB zachytit.

Rozhovorem, který mě svým způsobem přiměl zařadit do interpretačních témat také vnímání událostí z 21. srpna 1968, bylo vyprávění Hany Juříkové. Rok 1968 a rok následující pro ni znamenal několik změn a důležitých životních rozhodnutí. Kromě toho, že nastupovala do svého prvního zaměstnání a narodila se jí první dcera, přinesla invaze vojsk Varšavské smlouvy pro její rodinu neštěstí. I přes všechny těžkosti vnímala to, co se jí přihodilo, jako součást svého života: *„Rok šedesát osm byl rokem euforie. Já jsem v tom roce nastupovala do školy (do zaměstnání - pozn. autor). V září nebo ke konci srpna vlastně, pár dní před začátkem školy a měla jsem učit ruštinu. Dobrá doba to byla, dobrej nástup, teda, že jo. (...) V osmašedesátém se mi narodila Martina, dopisovala jsem diplomku. Můj muž studoval strojní fakultu a měl o semestr víc a o prázdninách měl ještě nějaký zkoušky. Martina se narodila v červenci v Praze a já jsem pak jela domů do Jablonce. Muž měl dodělat nějaké zkoušky a pak měl přijet, no a přišel 21. srpen. No, jsou to vzpomínky nedobré. Já jsem ráno v pět hodin krmila Martinu a slyšela jsem letadla, takový těžký, jsem si říkala, že by byla válka... žádný rádia, nebyly zprávy. A toho jednadvacátýho jsem šla na prohlídku k doktorovi, protože jsem měla od září nastoupit jako učitelka. Šla jsem tam pěšky a říkala jsem si, to je divný, všichni lidi venku, co se děje. To tam postávali hloučky, teď jsem přišla k tomu doktorovi, kde obvykle byla plná čekárna a teď skoro nikdo a ty lidi tam vedli takový divný řeči, to jsem netušila o co jde. No pan doktor mi napsal potvrzení a běžela jsem domu. Ještě jsem měla něco koupit, teď lidi nakupovali jako bláznivý. A to už jsem byla skoro doma a potkala jsem obrněnej transportér, jsem si říkala panebože to jsou nějaký manévry? Měla jsem koupit chleba a chleba nebyl. Potkala jsem sousedku a ta mi teprve řekla, co se stalo. Mezi tím přišla pošta a byla to průvodka pro balík. A máti řekla, dovař oběd, já dojdu pro ten balík.... Šla pěšky, jsem si říkala, že za hodinu bude doma. Pak jsem slyšela sirény a viděla jsem kouř a máti nešla a nešla. Tak už jsem byla nervózní, co se děje. Až k večeru přišla sousedka a říkala, že maminka je v nemocnici. Tam jako narazila cisterna a ona je trošku popálená, ale nic to není. Takhle mě uklidňovala a já jsem to vzala, jako že je bohužel v nemocnici, ale nic to není, zítra se za ní půjdu podívat. Ráno přijel soused a říkala, že mě teda vezme do nemocnice. Sousedka mě pohlídala Martinu. V nemocnici řekl primář, že mě za máti nepustí, že je teda popálená a ať se připravím na nejhorší. Tak jsem jela domu a říkala*

jsem si, co teď? Mám tady malý dítě, muž je někde v Praze, nevím o něm nic. Takže se musím připravit na nejhorší a prostě žít, ať to dopadne jak chce. Pak teda Slávek přijel ještě než jsem nastoupila do té školy. Martině bylo půl roku, takže ji nebylo možný dát ji do jeslí. Takže Slávek přerušil studium, poslední semestr, a byl muž v domácnosti, což tehdy vůbec nešlo. Mateřskou jsem měla z fakulty dvě stovky a jemu hrozilo, že ho budou stíhat jako příživníka, protože nepracuje, nestuduje, takže jako bude dělat domácí práce. Máti byla popálená, takže to jako decentně přešli a přestali si nás v tomto směru všímat. Takže ho nestíhali a pak v březnu mu začínal další semestr. Martinu jsme pak měli v kojeneckém ústavu, protože jesle rekonstruovali a brali tam až od jednoho roku a doma jsem zůstat nemohla, protože bychom neměli žádný příjem. Máti odvezli z Tanvaldu do Prahy na popáleniny, tam jsme za ní mohli jen jednou za měsíc. A máti tam vlastně byla i v době, kdy tam dovezli Palacha, takže tam ležel, ale ona o tom nemluvila ani jsme si o tom nevyprávěli. (...) Ale a ani po tom srpnu, jsem nic neměla proti ruštině, proti Rusům. Mám nějaký fotky z té Prahy¹¹⁷ a je vidět na těch vojácích, že nevědí, co si o tom myslet, že nevědí, kde jsou a kam jedou. A pokud by to věděli, tak jim říkali, že nás jedou jako jejich tátové osvobozovat a najednou tady na tě lidi plivali a házeli na ně kameny. Sice tady zahynulo spousta lidí, ale... Proti Rusům jako lidem jsem nikdy nic neměla, i když se mi stalo, to co se mi stalo.“¹¹⁸

Ředitel VÚSAB, Miroslav Tesař, vzpomínal na roky 1968 a 1969 hlavně po pracovní stránce: „Snad nejdůležitější byl ten rok šedesát osm, kdy většina těch lidí a já taky, jsme věřili, že to co přinesl Dubček, je rozumná věc, ten socialismus s lidskou tváří a nějak jsme to neskrývali a v tom smyslu se v ústavu debatovalo. Já jsem tehdy jezdil autem, měl jsem Cortinu a vzadu byl velký plakát, kterej jsem získal v Trutnově odkud pochází manželka, Dubčekova podobizna s nápisem „Nedáme tě“. A když potom došlo k nějakému tomu rovnání, v roce šedesát devět, tak se nestalo, že by někdo nejen mě, protože to by, kdyby se po mě chtěl vozit, tak to mohl vytáhnout, ale ani po nikom z ústavu, tak se nenašly nějaký politický důvody, že se někdo nezachoval jak by se měl zachovat a nevyskytl se, po tom roce šedesát devět případ, že by někdo z politických důvodů musel z ústavu odejít.“¹¹⁹

V roce 1969 musel v důsledku tlaku stranického vedení na zrušení všech zbytků reformy podstoupit politickou prověrku: „Očekával jsem, že to co hlásal tehdy Dubček, prospěje jak

¹¹⁷ Tyto fotky přivezl z Prahy její manžel: „(...) vlastně mezi tím přijel už Slávek, takže jsem se dozvěděla, co se dělo v Praze. Přivezl nějaký fotky, protože jeho kamarád byl zapálený fotograf, takže tam pobíhali mezi těmi tanky a kolem rozhlasu a přesvědčovali ty vojáky, proč tady jsou, k čemu, že je nepotřebujeme“ Rozhovor s Hanou Juříkovou, Jablonec nad Nisou, 3. 9. 2008

¹¹⁸ Rozhovor s Hanou Juříkovou, Jablonec nad Nisou, 3. 9. 2008

¹¹⁹ Rozhovor s Miroslavem Tesařem, Jablonec nad Nisou, 25.6. 2008

v té politické stránce, tak v té pracovní stránce. Taky v tom ústavu, když někdo vymyslel takové akce, že uděláme mimořádnou směnu pro Dubčeka a to byla účast z přesvědčení, ne proto, že tam jdou, aby jim to někdo nevytýkal. No ale pak samozřejmě přituhlo, ale jak jsem se už taky zmínil, nikdo z toho ústavu nemusel odejít. Já se domnívám, že v těch ostatních podnicích, větších podnicích, většinou byly dva důvody. Jednak, že někdo příliš vynikal v tom roce šedesát osm, anebo že tam byli druzí, kteří se chtěli dostat na jeho místo. A to se v tom ústavu nestalo. Nikdo z těch vedoucích nemusel být vyměněnej a nevyšly se nikdo, kdo by se na jejich místa tlačil. A samozřejmě že někteří lidi vystoupili ze strany. Nikdo na druhého nevytáhal nějaký co, kdy, kde řekl a netoužil, aby se na jeho židli posadil, to se všechno vyřídilo doma. (...) Ono, když bych šel do detailů, tak když potom byly ty prověrky v roce šedesát devět, tak když byla ta první prověrka, na kterou jsem byl pozvanej já, to se konalo na sekretariátě, tak tam se do mě střefovali někteří dost tvrdě. Já jsem pak šel ke generálnímu řediteli, informoval jsem ho a říkal mu, měl by ses povohlídnout po novém řediteli výzkumného ústavu. No a on vymyslel, že promluví s tajemníkem, kterej znal i mě, no a ten zařídil, že vyměnil tu komisi a ta druhá komise, co mě prověřovala, mě dala napomenutí a rozhodla, že už nesmím zastávat vyšší stranické funkce. Ale pracovní se nic nestalo. A místo stranickéj funkcí jsem dostal funkci na okresním národním výboru jako vedoucí plánovací komise. Teda, to nebylo zaměstnání, to každej ten obor měl svoji komisi, takže... takovej je život a bylo to docela rozumné, já to chápal.¹²⁰

Pro Karla Koňářka byla okupace Československa 21. srpna 1968 poslední kapkou k tomu, definitivně se rozejít se stranou: „Rok šedesát osm jsem zažil ve Škodovce v Hradci Králové. Tam jsem viděl, že se to uvolňuje, tak jsem jenom čekal, abych mohl vrátit, v květnu jsem vrátil stranickéj průkaz, pak mě pozvali na nějaký výbory a tak dál, abych to zdůvodnil a kdo mě k tomu nutil a takové řeči, tak jsem tam vůbec nešel, jsem se na ně vykašlal. Říkal jsem si, to mě vyhoděj ze Škodovky, ale tenkrát ten vývoj byl takovej jako solidní a dali mi pokoj a pak když přišel srpen, tak to byl teda šok. Ráno jsem jel na druhou stranu Hradce na kole a kámoš na mě volá, už nás obsadili! a já povídám, co? Jsem tomu nevěřil a pak jsem přijel do fabriky a tam už lidi brečeli a prostě scény velký byly. No tak jsme z toho byli špatný. Já jsem tam měl pár kamarádu v elektrooddělení a oni měli vysokozdvížné žebříky, tak jsem hned šli do oddělení propagace, tam jsme vzali to komunistický červený plátno, na to jsme napsali nápisy v ruštině a vyzdobili jsme půl Hradce Králové. Protože sedět a brečet nemělo cenu, tak nějak odreagovat a já jsem vždycky organizoval takovéhle akce. Tak jsme vyzdobili Hradec

¹²⁰ Rozhovor s Miroslavem Tesařem, Jablonec nad Nisou, 25.6. 2008

Králové, někdo nás tam vyfotil, já myslím, že to byl nějaký zarytej komunista, ale tak jsme ho vyhnali. Ale estébáci to o nás měli a pak moje první žena šla na závodní výbor partaje a tam, proč mě zaměstnávají, jestli vědí, že jsem vyzdobil půl Hradce Králové heslama. Jenže já jsem měl všude známé sekretářky, tak už za hodinu jsem se dozvěděl, že tam byla tvoje bejvalka, jako já jsem se s ní už rozcházel, tak jsem se s ní hned rozešel jako poděkování. Tak jsem se i dozvěděl, jako i na tý partaji, co na mě řekla, takže jsem věděl, že bude zle, zejména, když tam bylo to období normalizace. Pak za mnou přišli a zkoušeli mě, hele inženýre, tak teď už se změnila politika strany, tak teď už se vrátíš. Já jsem říkal, ne já počkám. Já jsem neřek, že na ně kašlu, to se nedalo, to bych si hodil klacek pod nohy, tak jsem dělal mrtvého brouka, že zatím ne, že až se to zlepší a takové řeči. (...)

My jsme měli na letišti (koníčkem Karla Koňářika bylo letectví – pozn. autor) tankovou četou. Letiště svazarmovské bylo obsazené tankama polským, byli tam Poláci. Oni si tam chodili pro vodu, my jsme jim nejdřív vodu zavřeli a náčelník náš, to byl pracovník StB, ale velice rozumnej, ale ten nás tam držel a když tam přišli Poláci, jsme jim vysvětlovali, o co jde. Ten jeden, oni jako že přišli zakrýt německého fašistu a ochránit Čecha, jak měli tady tu nalivárnu. My jsme jim řekli, že je to úplně jinak všechno a já to řeknu jak on to prohlásil, „kurva jedžem domou“ a ten druhý strhl samopal a zamířil na nás, vy kontra! Tak teď jsme nevěděli, to byl asi nějaký jejich polytruk, proto vždycky asi chodil jeden takovej helfer a ten druhý, ten hlídač. A byl jsem z toho hodně špatnej, protože jsem věděl, že ruská noha, kam šlápne, tak jen tak neodejde. To jsem říkal, to bude tak na padesát let.“¹²¹

Karel Vedral se díky uvolněným poměrům před srpnem 1968 ještě jako student dostal do Sovětského svazu, ale co následovalo po 21. srpnu odsoudil: „Dost krutý byl rok šedesát osm. Protože to bylo o prázdninách a my jsme s kamarádem dělali pro AeroKlub Hodkovice. Dělali jsme tam střechu a v tu dobu oni tam začali lítat, takže jsme zažili všechny ty stávký. Prožívali jsme to velice jako nespravedlnost. (...) Ten rok jsem prožíval moc, byla to rána. Ale já jsem v tom roce byl v Rusku dělat výzkum, takže já jsem to tam poznal. Vedl jsem si takový deníček a říkal jsem si, je fajn, že to jsou naši spojenci, ale jsou to normálně tak manipulovatelný lidi, úplně bez názoru, bez rozhledu no a ono se to potvrdilo, že to takhle bylo. Oni opravdu měli hlavy jen na čepice s kšiltem, na nic jinýho. Tam se lidi báli, to my jsme nepoznali, to bylo něco jinýho. To jsem nepoznal já celý život, jak ve škole, tak na vojně, tak i v tom zaměstnání.“¹²²

¹²¹ Rozhovor s Karlem Koňářikem, Smržovka, 27. 11. 2009

¹²² Rozhovor s Karlem Vedralem, Liberec, 4. 8. 2009

Jak již bylo zmíněno, narátoři nesympatizovali s komunistickou stranou; tři z nich nebyli ani jejími členy, jeden ze strany po krátkém působení vystoupil. U pátého, ředitele ústavu Miroslava Tesaře, bylo působení ve straně podmíněno spíše tím, že díky tomu mohl vykonávat svou práci. Všichni narátoři proto politickou změnu po roce 1989 velice uvítali, zejména ve svém osobním životě. Po pracovní stránce to vnímali poněkud jinak. Ve VÚSAB strávili většinu svého produktivního věku. Možná i to je důvod proč považovali pracovní prostředí v ústavu, i přes všechny režimní restriktce a nevýhody, za příznivější v době před listopadem 1989.

Pro narátory byla jejich práce velice důležitá; byli rádi, že mohou vykonávat to, co je baví a zajímá, k čemu mají kvalifikační předpoklady. K dobrému pracovnímu prostředí hodně přispěl i soudržný kolektiv. A to je právě to, co Haně Juříkové po převratu v roce 1989 v ústavu chybí: *„Hlavně se změnila vztahy mezi lidmi. Už tam není taková ta parta, která táhla. V podstatě i na tom je to vidět, že jsme každý rok jezdili do Tater na pár dní a jelo nás jenom z výzkumáku, kde bylo zhruba 180 lidí, jelo nás pětáctyřicet jenom z výzkumáku do Tater. Staří, mladí, byly dvě nebo tři party. A byly různé trasy naplánované a každé si vybral co chce jít. No a potom, vlastně po té revoluci, kdy se začalo jezdit na tyhle zájezdy do zahraničí, ale postupně lidi začali odpadat, přibírali se jen aby se naplnil autobus, tak se přibírali, jiný lidi ubývali a co přicházeli mladší, tak už měli jiný zájmy, jiný aktivity, jiný party a když se tak dívám na ta oddělení, pokud to můžu posoudit, už ty kontakty nejsou tak úzký jako tenkrát. Každý má své zájmy, nepřináší si je do práce a možná ani nehledá ty bližší kontakty v práci. Může tam být někdy, to neumím posoudit, to by člověk musel být s těmi lidma a žít s nima, aby to věděl, může tam být někdy i nějaká závist, nebo něco takového, protože tam může být pocit, že ten je třeba líp ohodnocený, nebo že na toho se dívají maličko skrz prsty, nevím. Ono ani u nás není taková parta, jako byla v tom TEI. My bychom teďka se nedali dohromady, abychom společně šli na výlet. Ani není chuť a zájem. (...) Řekla bych i celková atmosféra je dneska jiná. Jednak i to, že tehdy jsme byli malá, relativně samostatná jednotka, už jsme spadali pod koncern Jablonecký bižuterie, což byl kolos obrovský, ale každá ta organizace byla samostatná jednotka a tam bylo těch lidí málo a skoro všichni se dobře znali, i tím to mohlo být. A hlavně finanční rozdíly nebyly takový, jako jsou dneska.“*

Narátoři zmiňovali také další rozdíly mezi obdobím „normalizace“ a současností. K nejčastěji vzpomínaným patří vyšší nezaměstnanost, uvolněná morálka, větší konkurence. Ta nejvíce tížila Miroslava Tesaře: *„Ona byla podstatně rozdílná doba. Tehdy byl nedostatek pracovních sil a nadbytek pracovních příležitostí. Čili každé podnik si rozmyslel, jestli má někoho propustit, když neměl jistotu, že by sehnal někoho lepšího. Většinou se propouštěli*

lidi, kteří buď nevyhovovali, anebo byl ten podnik anebo ústav rád, že se rozhodl sám jít někam jinam a měl možnost za něj sehnat náhradu. To se týkalo většinou takovejch nešpičkovejch pracovníků, ale nižších pracovníků, za které se náhrada dala najít, buď přímo v ústavu anebo přijetím nějakých absolventů škol. No dnes je ta doba jiná, já si myslím, že tehdy to nebylo dobré, že někdy ty lidi na to hřešili, naštěstí obvykle hřešili ti, kteří nebyli tak špičkoví, ale myslím si, že nějaké nižší procento nezaměstnanosti je pro tu výrobu zdravé. Ale co je to nižší procento? Tehdy byla i doba v tom, že ten odbyt byl dostatečně velký, kdežto dnes to že se propouští zaměstnanci je často motivováno odbytem, že některý sortiment přestane být zajímavý a nebo tak kvalita přestane být zajímavá, no a když ten výrobní podnik to nedokáže vyřešit, no tak řešení je snížit počet pracovníků pro určitý sortiment a hledat sortiment, který by byl odbytově zajištěnej. (...) Ale hlavní důvod, proč to nebezpečí bylo menší, že tehdy nebyla už taková rovnocenná konkurence. Tak jako Preciosa byla rovnocenná konkurence, která se chtěla přiblížit Swarovskému, ale další výrobci kamenů v těch okolních státech, že by se chtěli přiblížit Preciose, to nebylo. To vzniklo až později a vzniklo to jinejma cestama, než vlastním vývojem, protože nejen v Preciose, ale když chtěl někdo po roce devadesát získat nějaké technické informace o bižuterní výrobě, tak tady vždycky našel člověka, který byl ochoten za nějaký podmínky to know-how mu poskytnout.“¹²³

Větší konkurence má podle Karla Koňářika také neblahý vliv na kolektiv a zpětně i na odvedenou práci: „*Takže můžu říct, že ten výzkumák měl úroveň. Dneska je to horší v tom, že jsme mezi jednotlivými odděleními a aby se nevynášely informace ven, tak prostě je omezený kontakt, na kartu se dostanete do svého oddělení, jinak támhle musíte požádat vedoucího, jestli můžete nebo nemůžete a jakmile skončí komunikace a tenhle styk prostě... protože nikdo není tak chytřej, aby všechno zvládl sám, vždycky potřebujete poradit, postrčit a to je nutné. Kdežto dneska navíc mám dojem, že mladí lidi mají strach promluvit před druhým, aby ten ho nepředběhl, aby nebyl chytřejší, kdežto to tenkrát nebylo. Tam opravdu spousta lidí vám dala informace opravdu vyčerpávající.“*

Národní hospodářství v době „normalizace“ se svou administrativně direktivní soustavou řízení postrádalo schopnost uvádět výsledky výzkumů plynule do realizační fáze. Pro podniky bývalo při dlouhodobě zajištěném odbytu nezdůvodněnější setrvat v zaběhnutých kolejích než aplikovat inovace spojené s určitými riziky. Podniky usilující o technickou

¹²³ Rozhovor s Miroslavem Tesařem, Jablonec nad Nisou, 25. 6. 2008

modernizaci neměly ani záruku finančního zvýhodnění ve srovnání s podniky, které konzervovaly existující stav.¹²⁴

Nové stroje a techniky, které se ve VÚSAB vynalezly, byly zaváděny do sklářských a bižuterních výrobních podniků. Jedním z výzkumníků, kteří měli na starosti zavedení nových technologií byl Milan Hofman z oddělení tvarování skla. V rámci svých pracovních povinností působil i ve výrobních podnicích jabloneckého sklářského průmyslu. V době „normalizace“ se výzkum a vývoj obecně potýkal s mnohými nedostatky a jedním z nich bylo i neuspokojivé převádění výsledků vědy do praxe. Nevoli a nechutí sklářských dělníků k nově zaváděním postupům Milan Hofman potvrzuje. Nicméně po roce 1989 považoval situaci možná za ještě horší: *„Takže ta kvalita jim byla celkem ukradená, co jsem se snažil takhle zjistit, nebo co jsem tam byl. Záleželo spíš na lidech, jaký kdo měl přístup k té práci, ale i ty, který ten přístup měli, tak nakonec zjistili, že je to houby platný a kašlali pak na to taky. Možná že trošičku to tam drželi nějak to komunistický vedení, že z nich měli trošku strach, no ale pak se to uvolnilo a všechny takovýhle gauneři teď zjistili, že mají volný pole působnosti, že je nikdo nehlídá, no tak že si můžou nahrabat. Ty nejchytřejší okamžitě pochopili, že z toho můžou rejžovat do vlastní kapsy, takže toho využili jak se dalo.“*¹²⁵

Závěrem bych chtěla uvést dva pohledy na dobu před „normalizací“ a po ní. Asi nejvýstižněji shrnují to, co ve svých vyprávěních chtěli vyjádřit všichni narátoři: *„Není to dneska jednoduchý, ale nechtěla bych, aby se to vrátilo. A to neříkám, že jsme se měli špatně, neměli jsme problémy, nikdo nás nepronásledoval, ale byli lidi, který byli zavřený a nějakým způsobem pronásledovaný, ale nechtěla bych, aby se to vrátilo.“*¹²⁶

„Pořád se jenom něco nastiňovalo, splníme závazky toho kterýho sjezdu a kde jsme byli a kde jsme mohli být! To byla obrovská nespravedlnost. Já jsem byl strašně rád, že nastala změna. Že jsou leckdy nepravosti, že je nezaměstnanost, ale když je krize a když není potřeba, tak proč by se to dělalo. Myslim si, že když někdo chce najít si práci a nezáleží mu na tom co bude dělat, tak nějakou práci, aby se uživil, má. Tuhle jsem četl takovou zajímavou věc, že my patříme mezi pět procent nejbohatších lidí na světě. Protože bohatství to nejsou jenom peníze.

¹²⁴ Průcha, V. a kolektiv: *Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1918-1992. 2. díl Období 1945-1992.* Doplněk, Brno 2009

¹²⁵ Rozhovor s Milanem Hofmanem, Jablonec nad Nisou, 30. 6. 2008

¹²⁶ Rozhovor s Haou Juříkovou, Jablonec nad Nisou, 12. 6. 2008

*Bohatství je, že máme střechu nad hlavou, máme co jíst, naše děti mají vodu, máme nějaký zázemí a máme jeden k druhému nějaký vztah. Když si vezmete kolik miliard lidí je na světě a když si vezmete, kolik jich má tohle co jsem jmenoval, co my si myslíme, že je základní, tak oni nemají. Jenom nedej bože, aby to zas nějaký komunisti vzali do ruky a nezačali říkat co je správný a co není správný.*¹²⁷

¹²⁷ Rozhovor s Karlem Vedralem, Jablonec nad Nisou, 15. 7. 2008

6. Závěr

Nedávná minulost se dnes stává předmětem bádání mnoha výzkumníků, historiků a dalších. Je dobře, že se jejich zájem o tuto dobu prohlubuje, nicméně často ji vidí poněkud jednostranně. Zaměřují se především na výrazné politické aspekty a opomíjejí, že i ony měly svůj „lidský rozměr“, že i dějiny byly prožívány „obyčejnými“ lidmi. Centrum orální historie se snaží tento pohled změnit. S použitím metody orální historie a biografických vyprávění ukazuje, že nedávné události ovlivnily všechny lidi, bez ohledu na jejich společenské či politické postavení. Svými badatelskými pracemi se snaží dodat černobílému nazírání minulosti pestřejší obraz¹²⁸.

Ve své práci jsem se snažila postihnout určité momenty ze života vybraných narátorů. Tyto okamžiky měli přiblížit pohled na období „normalizace“ očima lidí, kteří v něm prožili velkou část svého života a kteří jsou touto dobou ovlivňováni až do současnosti.

Biografická vyprávění, která jsem získala od pracovníků Výzkumného ústavu skla a bižuterie, přibližují jejich pohledem, jak vnímali konkrétní aspekty každodenního života. Protože není možné všechny tyto jednotlivosti postihnout v rozsahu jedné bakalářské práce, a protože sami narátoři soustředili největší část svých vyprávění hlavně na svůj pracovní život, zaměřuji se především na toto téma, ačkoli se jak politický režim tak společné pracoviště prolínali s dalšími oblastmi jejich životů.

Výběr narátorů ani interpretačních témat neměl být reprezentativním vzorkem, který by definoval historické pravdy nebo fakta. Je pouze jedním z několika možností, jak uchopit danou problematiku a jak nahlížet na vybraný úsek minulosti a životní osudy. Vybraná témata jistě mohla být zpracována více do hloubky. Myslím si však, že je zajímavější ukázat pohledy na různé situace, které se narátorů dotýkaly a formovaly jejich životy.

Narátoři, kteří nesouhlasili s komunistickým režimem a cítili se jím omezováni a sevřeni, nacházeli velké uspokojení ve své práci. Vážili si toho, že se mohli věnovat oboru, který si vybrali a že mohli svobodně tvořit a bádát v prostředí, které je politicky utlačovalo pouze minimálně (bylo by jistě zajímavé, zjistit a blíže prozkoumat širší důvody, které toho byly příčinou). Vstřícný kolektiv, se kterým se scházeli i ve volném čase a klidná pracovní atmosféra byly tím, na co narátoři nejvíce vzpomínali a co vyzdvihovali jako velké pozitivum v tehdejší pro ně mnohdy nelehké době. Ačkoli zmiňovali i nedostatky, které jsou obecně komunistickému režimu přisuzovány (jako byl nedostatek zboží, povinná „veřejná

¹²⁸ Vaněk, M. (ed.): Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence. Academia, Praha 2009

angažovanost“ na oslavách, školeních a brigádách, nemožnost svobodně vycestovat, překážky pro přijetí na školu a další) a ačkoli jednohlasně souhlasili se změnou režimu po roce 1989, stejně jednoznačně poukazovali i na to, co vnímali na minulém režimu jako lepší (zejména stmelenější kolektiv a přátelštější mezilidské vztahy).

Výzkum v rámci mé bakalářské práce pro mě byl velmi přínosný. Ukázal mi některé možnosti, které má při mapování minulosti metoda orální historie. Díky ní se nedávná minulost jevila mnohem živěji. Nebyl to jen výzkum statistických, místy možná nezáživných faktů. Životopisná vyprávění jim dodávala další rozměr.

Jako člověku narozenému v osmdesátých letech se mě život v komunismu dotkl pouze okrajově. O soudobé minulosti jsem se dozvíдалa z písemných materiálů, dokumentů, mnohé informace byly kusé nebo jsem si z nich nedokázala uvědomit plnou šíři uplynulých událostí, které nutně ovlivňovali mé okolí i mne samou. Možnost sdílet zkušenosti s lidmi, kteří v minulém režimu vyrůstali a prožili v něm větší část svého života, pro mě byla velmi přínosná. Holá fakta a přelomové okamžiky dostávaly novou podobu a staly se pro mne daleko více srozumitelnými. Díky vyprávěním se mi přiblížil život a minulost narátorů a o to více si cením jejich práce a toho, že byli mými kolegy a spolupracovníky.

7. Seznam použité literatury a jiných pramenů

Seznam pramenů

Rozhovory:

- Rozhovor s Hanou Juříkovou, Jablonec nad Nisou, 12. 6. 2008
Rozhovor s Hanou Juříkovou, Jablonec nad Nisou, 3. 9. 2008
Rozhovor s Milanem Hofmanem, Jablonec nad Nisou, 30. 6. 2008
Rozhovor s Milanem Hofmanem, Jablonec nad Nisou, 22. 8. 2008
Rozhovor s Miroslavem Tesařem, Jablonec nad Nisou, 25. 6. 2008
Rozhovor s Miroslavem Tesařem, Jablonec nad Nisou, 15. 7. 2008
Rozhovor s Karlem Koňářkem, Smržovka, 16. 10. 2009
Rozhovor s Karlem Koňářkem, Smržovka, 27. 11. 2009
Rozhovor s Karlem Vedralem, Liberec, 15. 6. 2009
Rozhovor s Karlem Vedralem, Liberec, 4. 8. 2009

Všechny rozhovory jsou uloženy v mém soukromém archivu a v archivu COH ÚSD AV ČR.

Seznam použité literatury:

Literatura k metodě orální historie:

- Vaněk, Miroslav a kol.: *Orální historie: metodické a „technické“ postupy*. Olomouc, FF UP Olomouc 2003
- Vaněk, Miroslav; Mücke, Pavel; Pelikánová, Hana: *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha, ÚSD AV ČR, 2007
- Vaněk, Miroslav: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha, COH ÚSD AV ČR 2004

-Gubrium, Jaber F.; Holstein, James.A.: *Handbook of Interview Research: Context & Method*. Thousand Oaks , Sage, 2002

Související články:

- Vaněk, Miroslav: *Globalizace a digitální revoluce aneb Čtvrtá vývojová fáze orální historie: Ohlédnutí za 14. mezinárodní konferencí orální historie v Sydney*. In: Soudobé dějiny XII, 2006, č.1-2, str. 269 – 279

- Mücke, Pavel: *Krok za krokem. Orální Historie, věda a společnost*. In: Naše společnost 4, 2006, č.1, str. 25 – 31

Literatura k období tzv. normalizace:

- Johnson, Paul: *Dějiny dvacátého století*. Praha, Rozmluvy 1991

- Kalinová, Lenka: *Sociální vývoj Československa 1969 – 1989*. Praha, ÚSD AV ČR, 1998

- Kalinová, Lenka: *K sociálním dějinám Československa v letech 1969 – 1989*. Studie z hospodářských dějin č. 12. Praha, VŠE 1999

- Kaplan, Karel: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956-1968: Společnost a moc*. Barrister & Principal, Brno, 2009

- Kaplan, Karel: *Československo v letech 1948-1953*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1991

- Otáhal, Milan: *Normalizace 1969- 1989. Příspěvek ke stavu bádání*. Praha, ÚSD AV ČR 2003

- Otáhal, Milan: *Opozice, moc a společnost. Příspěvek k dějinám normalizace*. Praha, ÚSD AV ČR 1994

- Průcha, Václav a kolektiv: *Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1918-1992. 2. díl Období 1945-1992. Doplněk*, Brno 2009

- Vaněk, Miroslav (ed.): *Mocní? a Bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview*. Prostor, Praha 2006

- Vaněk, Miroslav (ed.): *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Academia, Praha, 2009

- Urbášek, Pavel: *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2008

- Vaculík, Jaroslav.; Čapka, František.: *Nástin českých dějin 20. století*. Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, Brno, 2005

- Kostlán, Antonín (ed.): *Věda v Československu v období normalizace (1970-1975)*. Výzkumné centrum pro dějiny vědy, společné pracoviště Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a Univerzity Karlovy v Praze, Praha, 2002

Literatura k historii Jablonce nad Nisou a VÚSAB:

- Kašpar, Jan; Strnad, Jan; Padrta, František; Platicha, Lukáš; Oulehlová, Jana; Melanová, Miloslava: *Jablonec nad Nisou. Stručný průvodce sedmi staletími města*. Informační centrum MÚ v Jablonci nad Nisou, 2006

- Scheybalová, Jana; Scheybal, Josef V.: *Krajem skla a bižuterie*. Nakladatelství Jakoubě, Železný Brod, 1998

- Kirchner, Miroslav; Tesař Miroslav; Kriegel, František: *15 let VÚSAB*. Interní publikace, VÚSAB, 1971

Literatura k historii sklářství:

- Brok, Jiří, Brožová, Jana, Lukáš, Václav: *Severočeské sklo v 19. století*. Muzeum skla a bižuterie, Jablonec nad Nisou, 1970

- Drahotová, Olga: *České sklo*. Odeon, 1970

- Drahotová, Olga (ed.): *Historie sklářské výroby v českých zemích I. Od počátků do konce 19. století*. Academia 2005

- Kirsch, Roland (ed.): *Historie sklářské výroby v českých zemích II díl/1. Od konce 19. století do devadesátých let 20. století*. Academia 2003

- Kirsch, Roland (ed.): *Historie sklářské výroby v českých zemích II díl/2. Od konce 19. století do devadesátých let 20. století*. Academia 2003

- Hérová, M.: *Tradice a současnost české bižuterie; Český dialog*, 2005

- Langhamer, Antonín: *Minulost a přítomnost českého sklářství, šperkařství a jablonecké bižuterie*. Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, Jablonec nad Nisou, 1995

- Langhamer, Antonín., Pekař, Ladislav.: *Bohemia crystal, sklo, které dobylo svět*. Skloexport, a. s. 1991

- Nový, Petr: *Jablonecká bižuterie*. Grada Publishing, a. s. 2008

- Vondruška, Vlastimil: *Sklářství*. Grada Publishing a.s., Praha, 2002

- Urban, Stanislav; Pešatová, Zuzana: *Jablonecká bižuterie*. Orbis, Praha, 1965

- Urbancová, Jana: *Za sklem a bižuterií*. Okresní úřad Jablonec nad Nisou, 1998

Internetové stránky:

- Město Jablonec nad Nisou: <http://www.jablonec.cz/>
- Český statistický úřad: http://www.czso.cz/xl/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_jn
- Centrum orální historie AV ČR. http://www.coh.usd.cas.cz/pages_cz/centrum.htm
- Česká asociace orální historie. <http://www.oralhistory.cz>

Příloha

Udělení souhlasu ke zpracování a zpřístupnění osobních a citlivých údajů

Podle zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů ve znění pozdějších předpisů, uděluji Janě Kolovratníkové (rodné č. 825102/2582) svůj souhlas se zpracováním svých osobních a citlivých údajů, zaznamenaných během rozhorů, které jsem poskytl v rámci bakalářské práce „Podnik Preciosa v období tzv. normalizace očima jeho zaměstnanců. Biografická vyprávění.“

Další ujednání:

V dne

.....
podpis